

**МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ВНУТРІШНІХ СПРАВ**

ГАЙДУЛІН ОЛЕКСАНДР ОЛЕКСАНДРОВИЧ

340.132.6+347.441.62(4-6ЄС)

**ІНСТИТУТ ІНТЕРПРЕТАЦІЇ (ТЛУМАЧЕННЯ)
В ЄВРОПЕЙСЬКОМУ КОНТРАКТНОМУ ПРАВІ:
ТЕОРЕТИКО-ЦИВІЛІСТИЧНІ ЗАСАДИ**

12.00.01 – теорія та історія держави і права;
історія політичних і правових учень;
12.00.03 – цивільне право і цивільний процес;
сімейне право; міжнародне приватне право

**Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня
доктора юридичних наук**

Київ – 2021

Дисертацією є рукопис.

Роботу виконано у відділі методології приватноправових досліджень Науково-дослідного інституту приватного права і підприємництва імені академіка Ф. Г. Бурчака Національної академії правових наук України.

Науковий консультант: доктор юридичних наук, професор,
академік НАПрН України, Заслужений юрист України
Крупчан Олександр Дмитрович,
Науково-дослідний інститут
приватного права і підприємництва
імені академіка Ф. Г. Бурчака НАПрН України,
директор

Офіційні опоненти: доктор юридичних наук, професор,
член-кореспондент НАПрН України,
Заслужений діяч науки і техніки України
Харитонов Євген Олегович,
Національний університет
«Одеська юридична академія»,
завідувач кафедри цивільного права

доктор юридичних наук, професор,
член-кореспондент НАПрН України,
Заслужений юрист України
Колодій Анатолій Миколайович,
Київський національний економічний університет імені
Вадима Гетьмана, директор Юридичного інституту

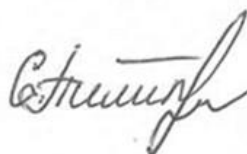
доктор юридичних наук, професор,
Заслужений юрист України
Притика Юрій Дмитрович,
Київський національний університет
імені Тараса Шевченка,
завідувач кафедри цивільного процесу

Захист відбудеться «03» вересня 2021 року о 10.00 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.007.04 у Національній академії внутрішніх справ за адресою: 03055, м. Київ, пл. Солом'янська, 1.

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Національної академії внутрішніх справ за адресою: 03055, м. Київ, пл. Солом'янська, 1.

Автореферат розіслано «26» липня 2021 року.

**Учений секретар
спеціалізованої вченої ради**

С. А. Пилипенко

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Об'єктивна актуальність роботи зумовлена комплексом факторів різної природи та інтенсивності, але особлива юридична значущість теми продиктована тими доленосними зобов'язаннями перед народом як носієм суверенітету та світовим співтовариством, які поклала на себе держава Україна, коли Верховна Рада шляхом внесення Законом від 07. 02. 2019 р. № 2680-VIII відповідних змін до Конституції України підтвердила «європейську ідентичність Українського народу і незворотність європейського та євроатлантичного курсу України» (абз. 5 преамбули, п. 5 ч. 1 ст. 85, ст. 102, ст. 116 Конституції України).

Проте ефективне зближення у сфері приватноправових відносин, актуалізоване Угодою про асоціацію між Україною та ЄС, не вписується у вузькі рамки «пріоритетних сфер» законодавчої адаптації, до яких з певних причин не потрапив увесь масив цивільних відносин. Унаслідок цього транскордонні договірні відносини все ще залишаються обтяженими реальними ризиками недостатнього знання іноземного права та мовно-змістовних нюансів розуміння текстів договорів.

Така негативна вибіркковість євроінтеграційних пріоритетів зумовлена не юридико-технічними вадами Закону України від 18 березня 2004 р. № 1629-IV «Про Загальнодержавну програму адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу». Ця проблема має більш глибоке теоретико-світоглядне коріння і пов'язана з дилемою публічного та приватного права, яка по-різному розв'язується в рамках основних культурно-правових традицій.

До такого попереднього висновку спонукала об'єктивна логіка самого процесу зближення у сфері договірного права та наукові розвідки в цьому напрямі, які продемонстрували, що відсутність в ЄС вагомих результатів втілення в життя офіційної моделі європеїзації приватного права через його пан'європейську кодифікацію зумовлена головним недоліком цього підходу, що має концептуальний, засадничий характер і стосується питання коректності застосування публічно-правових засобів для уніфікації норм приватного права.

Отже, на тлі суто цивілістичної проблематики сформувалося актуальне дослідницьке питання: за якими саме параметрами інтеграція в приватноправовій сфері має відрізнятися від аналогічного процесу в публічній сфері; як вона має реально здійснюватися; як можуть приєднатися до такого процесу треті країни. Таким чином, цивільно-галузева за походженням теоретична проблема набуває явно вираженого загальноправового, теоретико-історичного характеру.

У пошуках оптимальної моделі європеїзації приватного права європейські правники об'єдналися в два табори: *кодифікаторів* (англ. *codifiers*), які намагаються досягти технічної досконалості проекту Європейського цивільного кодексу, та *культиваторів* (англ. *cultivators*), які вбачають головну перспективу приватно-правового зближення в налагодженні в цій сфері культурно-правового діалогу на основі спільних цінностей та принципів.

У межах другого, більш м'якого, підходу до правової європеїзації сформувалася модель доктринального зближення національних систем приватного права шляхом їх узгодження, що передбачає гармонізацію вже існуючого законодавства, але не на основі нормотворчої уніфікації, а через однакове його тлумачення.

Цей підхід пропонує герменевтичний (інтерпретаційний) ракурс бачення європейської контрактного права, що вимагає окремого системно-методологічного обґрунтування. Для цього було виконано монографічне теоретико-цивілістичне дослідження, об'єктом якого обрано європейське приватне право в цілому, а методологічний аспект інтерпретаційного права отримав поглиблене вивчення. Незважаючи на те, що об'єкт монографії виявився дещо більшим за об'єкт дисертації, основні її положення знайшли відображення в змісті п'ятого, а також частково в усіх інших розділах цієї публікації.

Звуження об'єкта теоретико-правових узагальнень саме до інституту договірного права зумовлене низкою причин, серед яких основними є наступні.

1. Чинне цивільне законодавство України не містить легального визначення загального поняття інтерпретації, а передбачає лише тлумачення «змісту правочину» (ст. 213 ЦКУ), «умов договору» (ст. 637 ЦКУ), «заповіту» (ст. 1256 ЦКУ), що побудовані на основі пріоритету юридичної конструкції текстуалізму. Отже, обмеження об'єкта дослідження інститутом договірного права зумовлюється суто нормативно-правовими рамками приватноправової інтерпретації, що склалися у вітчизняному цивільному законодавстві, та необхідністю модернізації самої суті законодавчо закріпленої моделі тлумачення.

2. Договірна інтерпретація викликає особливий пізнавальний інтерес саме тому, що, на відміну від інших інститутів тлумачення, цей процес охоплює обидва основні об'єкти інтерпретації. Це інститут не лише тлумачення умов договорів та змісту правочинів, а й інтерпретації норм договірного права, тобто цілісної, системної інтерпретації факту і права.

3. У договірному праві реалізується повний цикл усіх трьох стадій інтерпретації: з'ясування, роз'яснення та креативного трактування. Тому в контрактному праві європейських країн формується договірне інтерпретаційне право як процесуальний інститут, який демонструє широку практику європейських судів з перетворення умов контракту. Це актуалізує необхідність розробки низки теоретичних конструкцій, які мають знайти своє втілення на законодавчому рівні.

У більшості сучасних вітчизняних досліджень увага приділяється окремим аспектам правової інтерпретації правочинів та договорів або загальним теоретико-правовим проблемам тлумачення норм. Серед таких праць слід зазначити наукові роботи в галузі *загальної теорії та філософії права*, авторами яких є: С. В. Бобровник, В. С. Бігун, М. В. Котенко, В. О. Котюк, А. А. Козловський, М. І. Козюбра, В. С. Малента, Б. В. Малишев, О. В. Москалюк, С. В. Прийма, П. М. Рабінович, І. А. Сердюк, Ю. М. Тодика, В. А. Яценко тощо. Вагомий внесок у формування *цивілістичної теорії інтерпретації* зробили такі вчені, як: В. К. Антошкіна, С. М. Бервено, О. А. Беляневич, Л. К. Веретельник, І. А. Діковська, В. І. Крат, Н. С. Кузнецова, В. В. Луць, Р. А. Майданик, Ю. Д. Притика, Я. М. Романюк, І. В. Спасибо-Фатєєва, Є. О. Харитонов, О. І. Харитонova, тощо. Необхідно виокремити праці, в яких *проблематика інтерпретації розглядається в контексті правозастосування*, таких практикуючих юристів, як: Ю. Л. Власов, А. С. Головін, І. Ю. Кретова, І. Л. Самсін, А. О. Селіванов, І. Д. Сліденко, А. Г. Ярема тощо. Останніми роками захищено низку дисертацій, присвячених головним чином загальним аспектам правової інтерпретації,

такими вченими, як: В. В. Гончаров, В. Я. Карабань, В. М. Косович, О. І. Костенко, Л. Г. Матвеева, Д. М. Михайлович, С. Є. Федик, Л. І. Чулінда, З. М. Юдін та ін.

Водночас у вітчизняній правовій науці не проводилося комплексних досліджень проблематики інтерпретації правових актів саме в європейському контрактному праві. У зв'язку з цим не викликає сумнівів необхідність теоретико-цивілістичного осмислення договірної тлумачення в контексті європеїзації приватного права.

Сформульовані в дисертації висновки ґрунтуються головним чином на працях представників сучасної західної юриспруденції, які зробили вагомий внесок у з'ясування проблематики у сфері правової герменевтики, таких як: Умберто Авіла (Humberto Ávila), Ахарон Барак (Aharon Barak), Еміліо Бетті (Emilio Betti), Кетрін Вальке (Catherine Valcke), Адріан Вермеул (Adrian Vermeule), Ентоні Гіденс (Anthony Giddens), Рональд Дворкін (Ronald Dworkin), Костас Дузінас (Costas Douzinas), Елспет Еттуолл (Elspeth Attwooll), Рейнхард Ціммерманн (Reinhard Zimmermann), Робін Бредлі Кар (Robin Bradley Kar), Ганс Кельзен (Hans Kelsen), П'єрлуїджі Кіассоні (Pierluigi Chiassoni), Гельмут Коінг (Helmut Coing), Григорі Лейх (Gregory Leyh), Генрік Палмер Олсен (Henrik Palmer Olsen), Чарльз Фредрік Сабель (Charles Fredrick Sabel), Вільям Г. Саймон (William H. Simon), Роберт Санштейн (Cass Robert Sunstein), Боян Спаїч (Bojan Spaić), Єжи Стельмах (Jerzy Stelmach), Крістофер Джей Уокер (Christopher Jay Walker), Герберт Ліонель Адольф Харт (Herbert Lionel Adolphus Hart) та інші, чим зумовлюється переважна орієнтація даного дослідження на західноєвропейські концепції договірної інтерпретації.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Тема дисертації є складовою тематики науково-дослідних робіт Науково-дослідного інституту приватного права і підприємництва імені академіка Ф. Г. Бурчака Національної академії правових наук України «Договірне регулювання приватноправових відносин у цивільному праві України» (номер державної реєстрації 0116U000174) і «Вплив євроінтеграції та діджитал-трансформацій на розвиток приватного права України» (номер державної реєстрації 0121U100028). Тему дисертаційного дослідження затверджено Вченою радою Науково-дослідного інституту приватного права і підприємництва імені академіка Ф. Г. Бурчака НАПрН України 18 грудня 2019 р. (протокол № 12) та уточнено 27 січня 2021 р. (протокол № 1).

Мета і задачі дослідження. Мотивація вибору теми дослідження зумовлює мету даної роботи, яка полягає в розробці загальнотеоретичних та теоретико-цивілістичних засад інституту інтерпретації в європейському контрактному праві для подальшої гармонізації процедур правового тлумачення в приватному праві європейських країн та України.

Досягнення цієї мети передбачає вирішення таких *задач*:

- узагальнити теоретичні концепти правової інституалізації та уточнити поняття інституту інтерпретації в європейському контрактному праві;
- упорядкувати множину категорій та понять, що сигніфікують сутнісні аспекти процесу інтерпретації, в широкому соціокультурному контексті для їх теоретичної систематизації та цивілістично-прикладної операціоналізації;
- окреслити доктринальну джерельну базу дослідження, репрезентовану в загальній теорії та філософії права, окремо вичленити актуальні теоретико-цивілістичні проблеми тлумачення договірної права;

– типізувати нормативно-правові джерела інтерпретації в європейському контрактному праві та цивільному законодавстві України, виявити в їхньому змісті спільні та відмінні аспекти;

– на основі концептуально-теоретичної об’єктивації методологічних засад роботи уточнити особливості застосованого спеціального методу герменевтико-цивілістичного аналізу та сформулювати головний задум дослідження;

– систематизувати та оцінити репрезентативність історичних джерел генезису та формування інституту інтерпретації (*ius interpretatio*) в Стародавньому Римі;

– із застосуванням компаративно-історичного методу реконструювати сутнісний зміст інституту *ius interpretatio* та еволюцію основних юридичних конструкцій тлумачення в римському приватному праві;

– розкрити теоретико-історичну та цивілістичну специфіку тлумачення договорів доброї совісті (*bonae fidei contractus*) в Стародавньому Римі;

– відтворити основні нормативно-процесуальні конструкції римсько-правового інституту судочинства по добрій совісті (*iudicia bonae fidei*) та особливості тогочасного суддівського тлумачення на основі принципу добросовісності (*bona fide*);

– виявити сутність, періодизацію та основні результати рецепції римсько-правового інституту інтерпретації в системі приватного права європейських країн та *Acquis communautaire* ЄС;

– дослідити головні теоретичні положення доктрини європейського інтерпретивізму як ідейного фундаменту нової концепції договірної інтерпретації;

– кваліфікувати правову природу та з’ясувати герменевтичну сутність договірної інтерпретації як інституту приватного права;

– виокремити предмет і метод інтерпретаційного договірного права та його структурні складові за основними кваліфікаційними ознаками;

– на основі змістовного теоретико-цивілістичного аналізу побудувати систему принципів інтерпретації, що сформувалася в європейському контрактному праві;

– здійснити теоретико-герменевтичне моделювання системи норм та засобів договірної інтерпретації в європейських країнах;

– для апробації побудованих теоретичних конструкцій проаналізувати законодавство та практику застосування відповідних інтерпретаційних норм для з’ясування акцепту оферти в європейському контрактному праві;

– порівняти основні підходи до інтерпретації норм права, що регулюють форму контрактів, у європейських країнах та ЄС;

– проаналізувати застосування нормативних конструкцій тлумачення змісту договорів та їх гармонізацію в європейському контрактному праві;

– відслідкувати які з теоретичних конструкцій тлумачення є пріоритетними для визначення недійсності контрактів у процесі їх інтерпретації за нормами контрактного права європейських країн та ЄС;

– визначити головну специфіку інтерпретації актів виконання договірних зобов’язань за європейським контрактним правом;

– оцінити праксеологічність законодавчої уніфікації європейського контрактного права в порівнянні з його європеїзацією через кроскультурну інтерпретацію;

– осмислити реальні зміни в концептуалізації приватноправової європеїзації після Brexit-2016 у напрямку акультурації договірної інтерпретації;

- спрогнозувати загальні перспективи подальшої інституалізації інтерпретаційного договірного права на основі концепції нового *jus commune europe*;
- установити концептуальні розбіжності між реальними національними інститутами інтерпретації (тлумачення) контрактів (договорів) та інститутом *law of interpretation*, що формується в рамках концепції нового *jus commune europe*;
- з'ясувати головні відмінності юридичних конструкцій договірної інтерпретації в європейських країнах та Україні та визначити шляхи їх подолання.

Об'єкт дослідження – цивільні відносини, що виникають у зв'язку з інтерпретацією (тлумаченням) норм договірного права, змісту правочинів, умов договорів у європейському контрактному праві та цивільному праві України, а також процес доктринальної та об'єктивно-правової інституціоналізації інтерпретаційного права регулювання цих відносин.

Предмет дослідження – цивілістичні засади загальної теорії правової інтерпретації, які репрезентовані як концептуальна модель інституту інтерпретації в європейському контрактному праві, а також характерні для цього інституту теоретичні та нормативні конструкції тлумачення норм договірного права та змісту договорів, з огляду на можливість їх інкорпорації в цивільне право України.

Методи дослідження. З методологічної точки зору, дане дослідження репрезентує впорядковану термінологію, систему методів, набір принципів і правил, що складають підґрунтя для розробки нової теорії договірного тлумачення. У фундамент такої теорії покладено «триєдину» систему методології.

Система загальних методів безпосередньо формується на основі: філософської герменевтики та доктрини європейського правового інтерпретивізму (обґрунтовуються в підрозділі 1.5 і реалізуються в розділах 3 та 5 для виявлення потрібної, когнітивно-комунікативно-креативної, природи правової інтерпретації та основних її етапів: з'ясування, роз'яснення та перетворення значеннєвого змісту правових актів).

2. *Спеціальна методологія* представлена як системна єдність догматичного, компаративного та герменевтичного методів цивілістики. Останній метод є провідним і передбачає застосування трьох основних прийомів: парадигмальної реконструкції, дискреції та моделювання (конструювання) (зміст спеціальних методів розкривається в підрозділі 1.5 і вони застосовані в усіх подальших розділах для розгортання теоретичної моделі інституту інтерпретаційного права).

3. Серед *прикладних методів* найбільш продуктивними є логіко-лінгвістичний метод і соціологічні методи змістовного вивчення документів та контент-аналізу (можливості цих методів продемонстровані в підрозділі 1.2). Вибір саме цих методів зумовлений необхідністю розробки терміносистеми інтерпретаційного права як логіко-понятійного каркасу теоретико-цивілістичної конструкції, побудованої на основі герменевтичного методу. Також ці методи дозволили здійснити емпіричну перевірку основних гіпотез та висновків, зокрема щодо більш повної імплементації в цивільне право України європейського інституту конвалідації змісту договору.

Наукова новизна одержаних результатів полягає головним чином у тому, що дисертація є першим дослідженням інституту інтерпретації в європейському контрактному праві та одним із перших, де застосовується герменевтико-циві-

лістичний метод. У дисертації побудовано теоретико-цивілістичну модель договірного тлумачення для вдосконалення загальноправової теорії інтерпретації, на підставі чого сформульовано нові або такі, що містять елементи новизни, положення, які виносяться на захист:

уперше:

- висунуто та обґрунтовано в дусі постмодернізму ідею «децентралізації» системи правових наук, яка допускає розташування на її найвищому рівні множини різноверсійних загальних теорій права. Для забезпечення стійкості такої плюралістичної системи та попередження можливого релятивізму результатів науково-теоретичного пізнання пропонується доповнити субординаційні («вертикальні») міждисциплінарні структурні відносини множиною координаційних («горизонтальних») та реординаційних («зворотних») зв'язків;

- проявом реординаційних відносин між правовими теоріями кваліфіковано субсидіарне доповнення галузевими субтеоріями загальних теорій права, коли за відсутності метатеоретичного обґрунтування певних новоутворених правових явищ та процесів їх пояснення здійснюється в рамках галузевої теорії для заповнення відповідної прогалини на загальнотеоретичному рівні. Презюмується, що саме таку роль здатна виконати цивілістична теорія тлумачення, яка утворює ідейні засади загальноправової теорії інтерпретації, що формується в умовах правової європеїзації та глобалізації;

- обґрунтовано розуміння процесу розвитку римсько-правового інституту інтерпретації (*ius interpretatio*) як поступової трансформації його історичних форм, таких як: (1) релігійно-обрядова інтерпретація права жерцями-понтифіками (*interpretatio* переважно суддями із застереженнями преторів. За об'єктивними критеріями було реконструйовано римсько-правовий субінститут інтерпретації контрактів (*inter-*

- запропоновано розглядати договірну інтерпретацію як інститут європейського контрактного права, який повною мірою має сформуватися через синтез цивілістичного вчення європейської герменевтики права та реальної юридичної практики договірної інтерпретації. На цій основі сформульовано робочу дефініцію цього перспективного інституту, яка по суті є стислим виразом загальної теоретичної конструкції договірної інтерпретації, на основі якої визначено низку похідних юридичних конструкцій;

- у вітчизняному теоретико-правовому дискурсі поняття інтерпретації визначено епістемологічною категорією культури, за допомогою якої розкривається значеннєвий зміст метатеоретичної конструкції інтерпретації (соціокультурної парадигми), що передбачає такі структурні елементи: (1) з'ясування певних смислів («для себе»); (2) тлумачення або роз'яснення цих смислів («для інших»); (3) консолідоване трактування або конверсію різних смислів (версій) («для себе та інших») з метою створення нових смислів, когерентних інтерпретаційній ситуації;

- побудовано терміносистему інститутів інтерпретації *ius interpretatio* та *law of* системи термінів і понять договірної інтерпретації такі категорії психолінгвістики, як

інтерпретаційні відносини (interpretation relations), інтерпретаційна ситуація відношення (interpropositional relation), інтерпретаційні пропозиції (interpretation maцій (conflict of interpretations), мовна/інтерпретаційна конвенція (convention of

– для визначення структурного змісту загальної теоретико-правової конструкції тлумачення виокремлено такі складові інституту інтерпретації в договірному праві: а) ідейно-концептуальні засади інституту, що позначаються поняттям відносини між сторонами договірних зобов'язань, спрямовані на долання конфлікту інтерпретацій; с) методи правового регулювання, серед яких провідним є дискреційний; d) система загальних принципів та норм-правил інтерпретації права; е) сукупність засобів (інструментів) правової інтерпретації;

– доведено, що ланкою, яка забезпечує органічну зв'язаність предмета і методу правового регулювання договірної інтерпретації, виступає певна *інтерпретаційна система (interpretational system)*, яка базується на одній з трьох «стратегій інтерпретації»: об'єктивізмі (*objectivism*), суб'єктивізмі (*subjectivism*), холізмі (*holism*), і містить конкретні підходи та методи інтерпретації. З'ясовано, що вибір відповідної стратегії та системи інтерпретації складає зміст розв'язання *вхідного «метаінтерпретативного» питання (initial meta-interpretive question)*;

– виокремлено правовий інструментарій інтерпретації, зокрема обґрунтовано, що так звані *акти інтерпретаційного законодавства (interpretation acts)*, ухвалені в більшості країн загального права, містять головним чином не систему інтерпретаційних норм, а засоби (інструменти) тлумачення, подібно до того, як цю функцію виконують численні відправні норми в Цивільному кодексі України;

– виявлено та класифіковано за основними стратегіями тлумачення низку нормативних конструкцій інтерпретації, закріплених у кодифікованих актах європейських країн: (а) *об'єктивістські*: текстуального, історичного, системного тлумачення; (b) *суб'єктивістські*: телеологічна та інтенційна; (с) *холістичні*: контекстуальної, плюралістичної, конструктивної інтерпретації, які є похідними від конструкції добросовісного тлумачення (*of good faith interpretation*);

– концептуально виокремлено юридичну конструкцію *креативного трактування (creative treatment)*, яка має два головних напрями свого об'єктивного прояву: (а) *інтерпретації законодавчих актів* у трьох основних формах: *infra legem* – істотно нове роз'яснення змісту норми без змін у тексті нормативно-правового акта; *praeter legem* – конструювання об'єктивно нових норм права для заповнення прогалин у чинному законодавстві; *contra legem* – створення судами та арбітражами нових норм замість тих, зловживання якими набуло масового та систематичного характеру; (b) *інтерпретації договорів* у трьох формах їх конвалідації: *реінтерпретації (re-interpretation)* недійсного договору та визнання його дійсним через перетлумачення певних фактів; *денатурації (denaturation)* недійсного чи спірного договору через перетворення чи скасування окремих недійсних його умов; *реконструкції (reconstruction)* договору, яка здійснюється як новація змісту спірного договору через доповнення його новими умовами і може набувати форми *мирової угоди*;

– нормативна теоретична модель договірної інтерпретаційної права доповнена праксеологічною моделлю, згідно з якою формування нового інституту інтерпретації визначається як тривалий процес зміни парадигми правового мислення в дусі постмодернізму, а «авангардним» напрямом такої ментальної та нормотвірної трансформації тлумачення визначається практика правової інтерпретації в міжнародному комерційному арбітражі.

удосконалено:

– систематизацію сучасних доктринальних джерел інтерпретаційної права, які поділені на дві великі контроверсійні групи: (1) джерела, які створені на пострадянському просторі та належать головним чином до теорії держави і права; (2) праці західних науковців герменевтико-правового змісту. Це дало можливість визначити спільні для обох груп доктринальних джерел *найбільш гострі проблеми правової інтерпретації*, що мають не світоглядну, а об'єктивно-функціональну зумовленість: (а) дилема текстуальної та контекстуальної інтерпретації; (б) проблеми добросовісного тлумачення (с) питання дискреції (розсуду) в процесі правової інтерпретації тощо, а також сформулювати шляхи їх вирішення;

– загальну класифікацію принципів права, яка репрезентується як ієрархія: (1) універсальних морально-пізнавальних імперативів; (2) загальних правових принципів; (3) цивілістичних принципів; (4) принципів договірної права; (5) спеціальних принципів інтерпретації, серед яких у європейському контрактному праві провідним виявлено принцип добросовісної інтерпретації (*principle of good faith interpretation*);

– концепцію *правової ситуації (legal situation)*, яка є досить поширеною в європейському правовому дискурсі. Зокрема специфіковано *інтерпретаційну ситуацію (interpretation situation)*, до складу якої належать: (1) інтерпретаційні відносини, які обов'язково мають індивідуалізований характер; (2) правовий конфлікт інтерпретацій або колізія з приводу вибору інтерпретаційної системи; (3) контекст договірної інтерпретації, який включає: (а) фактичний та (б) соціокультурний контекст;

– узагальнення найбільш актуальної герменевтичної проблематики європейського права у сфері правореалізації, що знайшло відображення в західній доктрині контрактного права як: (а) інтерпретація переддоговірних актів для з'ясування дійсності акцепту оферти; (б) тлумачення норм права, що регулюють форму контрактів; (с) різні підходи до тлумачення змісту контрактів; (d) визначення недійсності контрактів у процесі їх інтерпретації; (е) підходи до тлумачення актів виконання договірних зобов'язань;

– обґрунтування сутності та змісту вчення *нового jus commune europe*, яке базується на концепції єдиного правового простору для різних суверенних правових систем, що зберігатиме свою самобутність у межах кроскультурного діалогу; зокрема наголошено на тому, що центральною ідеєю цього вчення необхідно визнати презумпцію приватноправової європеїзації через гармонізацію інтерпретаційних процедур.

дістало подальший розвиток:

– історична реконструкція римсько-правового інституту судочинства по добрій совісті (*iudicia bonae fidei*) як найбільш значущого для становлення *ius interpretatio*

через акцентування на дослідженні таких ключових юридичних конструкцій, як: відсутності (*bona fide absunt*); (с) морально-правової нездатності осіб: заборони бути свідком (*intestabilitas*), святотатства (*sacer*), безчестя (*infamia*); (d) відповідальності судді, що зловживав своїми повноваженнями;

– впровадження у вітчизняну герменевтику західноєвропейського вчення інтерпретивізму; зокрема запропоновано імплементацію таких його теоретичних конструкцій: (а) необхідність «серединної» позиції щодо юридичного позитивізму та юснатуралізму; (b) зміна цілепокладання інтерпретації правових актів з установа «букви» на з'ясування «духу» права; (с) переорієнтація головного суб'єктного критерію інтерпретації зі здорового глузду абстрактної пересічної людини на розсуд (дискрецію) суддів та арбітрів як основних суб'єктів правореалізації;

– положення про відмову від акультурації як механічного змішування різних правових культур (*culture mixing*). Визнано, що така зміна в трактуванні культурної взаємодії є ключовою для подолання низької ефективності офіційних підходів до європеїзації приватного права, які здійснюються за законодавчими лекалами уніфікації публічного права, в дусі лише однієї традиції права – романо-германської;

– обґрунтування позиції щодо визнання головним джерелом інтерпретації не казуальних норм-правил тлумачення, а саме загальних принципів інтерпретації, які не стають на заваді творчому ситуативному підходу до з'ясування змісту правових актів. Зокрема наголошено, що, незважаючи на те, що принципи тлумачення досить часто згадуються в нормативно-правових актах, все ж головним джерелом, де розкривається зміст цих найбільш узагальнених інтерпретаційних приписів, є доктрина права;

– праксеологічна модель зближення договірного права європейських країн та України, що передусім передбачає заміну офіційної юридичної конструкції пріоритетності буквального тлумачення змісту правочину, закріпленої ст. 213 ЦКУ, на конструкцію верховенства добросовісної інтерпретації, яка є загальноновизнаною в європейському контрактному праві;

– обґрунтування перспектив більш повної інкорпорації на законодавчому рівні таких нормативних конструкцій в їх загальноєвропейському розумінні як: (1) денатурація; (2) реінтерпретація; (3) новація (4) адаптація; (5) конвалідація, що разом з мировою угодою об'єднуються узагальнюючою юридичною конструкцією конверсії або перетворення (англ. *conversion*), що потребує запровадження низки відповідних законодавчих новел та внесення необхідних змін до ст. 215–217 ЦКУ;

– новації в рамках рекодіфікації Цивільного кодексу України з огляду на необхідність переорієнтації пріоритетів договірної інтерпретації на юридичну конструкцію добросовісного тлумачення, для чого запропоновано внесення відповідних змін до п. 6 ч. 1 ст. 3, ч. 2 ст. 8, ч. 1 та 5 ст. 12, ч. 1 та 4 ст. 13, ч. 2 ст. 232 ЦКУ.

Практичне значення одержаних результатів. Сформульовані та викладені в дисертації узагальнення, висновки та пропозиції мають загальнотеоретичне та практичне значення. Обґрунтовані в дисертації висновки і пропозиції можуть бути використані у:

– *науково-дослідній роботі* – для подальших наукових досліджень впливу євроінтеграції на розвиток приватного права України (акт Науково-дослідного інституту приватного права і підприємництва імені академіка Ф. Г. Бурчака НАПрН України від 27.04.2021 р.);

– *правотворчій діяльності* – для удосконалення законодавства України у сфері договірних зобов'язань, зокрема в рамках рекодифікації Цивільного кодексу України, спрямованого на європеїзацію договірного тлумачення (акт Верховної Ради України від 03.06.2021 р.);

– *правозастосовній діяльності* – для подальшого узагальнення актуальної проблематики правореалізації та європеїзації судової та арбітражної практики (акт Постійно діючого третейського суду при Хмельницькій торгово-промисловій палаті від 11.05.2021 р.);

– *освітньому процесі* – під час підготовки навчально-методичних матеріалів, проведення лекцій та семінарських занять з навчальних дисциплін «Філософія права», «Компаративна теорія права», «Методологія науково-правових досліджень», «Інтерпретація норм права», (акти Київського національного економічного університету імені Вадима Гетьмана від 07. 06. 2021 р. та Національного університету оборони України імені Івана Черняховського від 04. 06. 2021 р.).

Особистий внесок здобувача. Дисертаційна робота є самостійною науковою працею. Усі результати дисертаційного пошуку, висновки та пропозиції зроблені на підставі самостійного авторського дослідження, аналізу різномовних літературних джерел, національної та зарубіжної нормативно-правової бази, судової практики, в тому числі Європейського суду з прав людини. У співавторстві дисертантом здійснені такі публікації: (1) *Economic activity of legal entities: Elimination of the dualism of legal regulation in the context of convergence with european private law. Asia Life Sciences*, 2020, (1). Р. 1–19 (автором особисто підготовлено матеріал до підрозділу: *Characteristics of the Foundations (Principles) of the Science of Private Law and Civil Legislation* обсягом 0,25 д. а.); (2) *Європеїзація приватного права як герменевтична проблема цивілістики: постановка питання інституалізації інтерпретаційного права. Юридична Україна*. 2019. № 11. С. 21–30 (автором особисто підготовлено вступну частину та висновки обсягом 0,15 д. а.); (3) *Доктринальні аспекти інституалізації електронної комерції: розмежування базових понять. Часопис Київського університету права*. 2017. № 4. С. 99–101 (автором підготовлено матеріал обсягом 0,17 д. а.); (4) *Прецедентне право Європейського суду з прав людини щодо захисту прав уразливих верств населення* : навч. посіб. Харків : ФОП Лисенко І. Б., 2018. 300 с. (автором особисто підготовлено матеріал за темами 2, 6 і 7 обсягом 5,8 д. а.).

Апробація результатів дисертації. Основні положення дисертації обговорювались на засіданнях вченої ради Науково-дослідного інституту приватного права і підприємництва імені академіка Ф. Г. Бурчака НАПрН України 25 листопада 2020 р. (протокол № 11), відділення цивільно-правових наук НАПрН України 23 березня 2021 р. та міжкафедрального семінару кафедр теорії держави та права, історії держави та права, конституційного права та прав людини, навчально-наукового інституту заочного та дистанційного навчання, відділу аналітичної роботи та організації управління, відділу організації наукової діяльності та захисту прав інтелектуальної власності Національної академії внутрішніх справ від 27 травня 2021 року. Висновки

та пропозиції, що містяться в дисертації, висвітлювалися на міжнародних та всеукраїнських конференціях, круглих столах, зокрема таких, як: Науково-практичний круглий стіл «Пан'європейська кодифікація цивільного права та її значення для систематизації цивільного законодавства України» (м. Хмельницький, 19 листопада 2010 р.); Міжнародна науково-практична конференція «Наближення законодавства України до права Європейського Союзу в контексті Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом» (м. Київ, 9 грудня 2019 р.); Науково-практичний круглий стіл «Приватноправові принципи регулювання суспільних відносин: досвід ЄС та України (XIV Всеукраїнський фестиваль науки)» (м. Київ, 15 травня 2020 р.); Всеукраїнська науково-практична конференція «Судова влада в системі стримувань та противаг демократичного суспільства: компаративна теорія і практика» (м. Київ, 15 січня 2021 р.).

Публікації. Основні положення і висновки дисертації відображені в 54 наукових працях, серед яких 4 монографії, 30 наукових статей (22 статті опубліковано в наукових фахових виданнях України, 8 – у наукових виданнях іноземних держав та виданнях, включених до міжнародних наукометричних баз) та 20 праць апробаційного характеру, серед яких 10 тез наукових доповідей, оприлюднених на міжнародних і всеукраїнських науково-практичних конференціях.

Структура та обсяг дисертації. Робота складається з анотації, вступу, п'яти розділів, що охоплюють 25 підрозділів, висновків, списку використаних джерел (657 найменувань на 63 сторінках) та чотирьох додатків на 38 сторінках. Повний обсяг дисертації становить 510 сторінок, із них основний текст дисертації – 377 сторінок.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **вступі** обґрунтовано вибір теми дослідження, визначено її зв'язок з науковими програмами, визначено мету, завдання, предмет і об'єкт дослідження, охарактеризовано використані методи наукового пізнання, розкрито наукову новизну, практичне значення отриманих результатів, охарактеризовано особистий внесок здобувача в працях, виконаних у співавторстві, наведено відомості про апробацію та публікацію матеріалів дисертації, анонсовано структуру дисертації та її загальний обсяг.

Розділ 1 «Вихідні теоретико-методологічні засади та джерела цивілістичної інституалізації правового тлумачення в контексті європеїзації контрактного права» складається з п'яти підрозділів.

У *підрозділі 1.1 «Концептуальні засади системи європейського контрактного права та правової інституалізації договірної інтерпретації»* викладено положення, які є ключовими для інституалізації як європейського приватного права, так і інституту договірної інтерпретації.

Це дозволило оцінити кожен з трьох концепцій європейського приватного права (*European Private Law, EPL*): 1) як уніфікованого інституту колізійного права ЄС; 2) як майбутню систему наднаціональних матеріальних норм права ЄС, що регулюють приватноправові відносини; 3) як процес гармонізації національних систем приватного права держав – членів ЄС через однакове тлумачення та застосування подібних норм та принципів. Суть авторської позиції визначена як така, що

передбачає поєднання першої і третьої концепцій в один консолідований підхід та визначення другої концепції як непродуктивної.

Цей висновок є справедливим і щодо *європейського контрактного права*, що визнається в широких колах європейських правників «загальним ядром європейського приватного права» (*Common Core of European Private Law*).

Надзвичайно важливим є визнання договірної інтерпретації інститутом європейського контрактного права, що формується через синтез вчення європейської герменевтики права з юридичною практикою інтерпретації норм контрактного права та змісту договорів.

У підрозділі 1.2 «Емпірично-прикладна аналітика загального поняття інтерпретації. Терміносистеми *ius interpretatio* та *law of interpretation*» здійснено апробацію основних прикладних методів: контент-аналізу та лінгвістики. Зокрема було застосовано базу даних наукових цитувань *Open Ukrainian Citation Index* (OUCI).

Це дозволило виявити надзвичайно широку репрезентованість поняття інтерпретації в різних галузях діяльності та пізнання. На цьому базисі було кваліфіковано поняття інтерпретації як *епістемологічної категорії культури*. Вдалося сформулювати терміносистеми понять лат. *ius interpretatio* та англ. *law of interpretation*, для чого був застосований логіко-лінгвістичний метод (прийоми етимологічного, семантичного та формально-логічного аналізу).

У підрозділі 1.3 «Доктринальні джерела сучасного цивілістичного інституту інтерпретації в договірному праві» з'ясовано, найбільш актуальні проблеми тлумачення права, до яких віднесено: а) контекстуальні пріоритети інституалізації правової інтерпретації; б) домінуючі орієнтири розбудови методології нової теорії інтерпретації права; с) об'єкти інтерпретації, найбільш перспективні для з'ясування сутності правової герменевтики, серед яких особливо виокремлюються мультилінгвістичні тексти міжнародних контрактів (*international contracts*) та транскордонні правочини (*cross-border transactions*); д) дилема текстуальної та контекстуальної інтерпретації, добросовісне тлумачення; питання дискреції (розсуду) в процесі правової інтерпретації тощо.

У підрозділі 1.4 «Правові джерела принципів і норм інтерпретації в європейському контрактному праві та цивільному законодавстві України» констатуються значущі для дослідження результати, зокрема висновки про те, що: а) головними джерелами правових норм – правил інтерпретації в європейських країнах, що належать до романо-германської культурно-правової традиції, є кодифіковані цивільно-правові акти; б) відповідно основними джерелами таких норм за англо-американською традицією права є судові прецеденти, а також звичаєві норми інтерпретації; с) акти інтерпретаційного законодавства (*Interpretation Acts*), ухвалені в більшості країн загального права, містять засоби (інструменти) тлумачення, що закріплені також у Цивільному кодексі України як численні відправні норми; д) на формування законодавчих джерел договірної інтерпретації визначальний уніфікуючий вплив здійснюють міжнародні конвенції приватноправового змісту, як приміром Конвенція Організації Об'єднаних Націй про договори міжнародної купівлі-продажу товарів від 11 квітня 1980 р. (Віденська конвенція); е) для утворення прецедентних норм-правил інтерпретації найбільш значущими є акти нової *lex mercatoria*: Міжнародні правила інтерпретації комерційних термінів «ІНКОТЕРМС», Принципи міжнародних

комерційних договорів УНІДРУА, Принципи європейського контрактного права; f) серед актів *Acquis communautaire* ЄС, які регулюють процес інтерпретації договорів, оцінюються як основні джерела регламенти ЄС. Найбільш значущим є Регламент (ЄС) № 593/2008 Європейського Парламенту і Ради від 17 червня 2008 р. «Про право, яке застосовується до контрактних зобов'язань» («Рим I»). Багато інтерпретаційних конструкцій міститься в «Проекті загальної системи координат» (англ. *Draft Common Frame of Reference, DCFR*).

У підрозділі 1.5 «Загальна та спеціальна методологія цивілістичного дослідження інституту договірної інтерпретації» встановлено, що окреслення системи методів договірної інтерпретації дозволяє уточнити методологію цивілістичного дослідження, що ґрунтується на тезі про когерентність методів правового регулювання та методів правового пізнання.

Вхідний аналіз доктринальних джерел дозволив зробити висновок про те, що головні загальні теоретико-методологічні засади дослідження становлять філософська герменевтика та правовий інтерпретивізм.

Розроблена на цій світоглядній базі спеціальна методологія інтерпретаційного права представлена системною єдністю таких цивілістичних методів: а) догматичного; б) компаративного (уточнюється в трьох різновидах: компаративно-функціональний, культурно-компаративний, компаративно-історичний); с) герменевтичного, що конкретизований як парадигмально-герменевтичний метод цивілістики і обраний провідним для даного дослідження.

Розділ 2 «Історія інституалізації договірної тлумачення в європейській культурно-правовій традиції» також складається з п'яти підрозділів.

У підрозділі 2.1 «Джерела пізнання римсько-правового інституту інтерпретації (*ius interpretatio*)» для історико-герменевтичної реконструкції застосовано розширений підхід до добору, систематизації та аналізу наявних історичних джерел.

Вибірка для проведення контент-аналізу історичних джерел була сформована на основі аналітики першоджерел та історіографії, що дозволило виявити серед них найбільш надійні та змістовні: Інституції Гая; Кодекс Феодосія; Кодекс Юстиніана; Дигести Юстиніана; Інституції Юстиніана; Новели Юстиніана та писемні джерела, авторство яких належить Марку Тулію Цицерону; Марку Теренцію Варрону; Титу Лівію; Луцію Аннею Сенеці (Молодшому); Апулею; Сексту Аврелію Віктору; Амміану Марцелліну. Якісний склад вибірки та її загальний абсолютний обсяг (3 731 015 слів) дозволив вважати таку вибірку репрезентативною.

У підрозділі 2.2 «Історико-правова реконструкція виникнення та еволюції давньоримського інституту *ius interpretatio*» реалізовано системно-парадигмальний підхід, який застосований до аналізу терміна *ius interpretatio* в античному правовому дискурсі. Вдалося виявити три значеннєвих змісти терміна *ius interpretatio*: 1) суб'єктивне право на офіційне тлумачення юридичних актів; 2) сам процес інтерпретації змісту правових норм та юридичних фактів; 3) об'єктивне право як сукупність принципів та норм інтерпретації, створене юристами.

Конкретно-історичний підхід до об'єкта історичної реконструкції дозволив отримати діалектичне розуміння процесу розвитку *ius interpretatio* як поступової зміни його історичних форм або юридичних конструкцій, таких як: 1) релігійно-обрядова інтерпретація права жерцями-понтифіками (*interpretatio pontificium*); 2) науково-

правова інтерпретація юриспрудентів (*interpretatio prudentium*); 3) добросовісне тлумачення (*interpretatio ex bona fide*).

У підрозділі 2.3 «*Institutum interpretatione contractum. Особливості тлумачення договорів доброї совісті (bonae fidei contractus) у Стародавньому Римі*» безпосередньо реалізовано історико-герменевтичну реконструкцію моделі римсько-правової договірної інтерпретації.

Значущою для з'ясування причин формування сучасного інституту інтерпретації в європейському контрактному праві є реконструкція моделі тлумачення договорів доброї совісті (*bonae fidei contractus*) у Стародавньому Римі. Такі договори кваліфіковані як головний засіб попередження та долання зловживання правом.

У підрозділі 2.4 «*Римсько-правовий інститут судочинства по добрій совісті (iudicia bonae fidei)*» зроблено висновок про те, що процесуальна природа інтерпретації контрактів зумовлює особливу значущість з'ясування суті римсько-правового інституту судочинства по добрій совісті (*iudicia bonae fidei*).

Революційними для тогочасного процесуального права визнано такі юридичні конструкції судочинства по добрій совісті, які виступили ефективними засобами протидії зловживанню правом: а) добросовісне судження; б) добросовісна відсутність; с) приниження честі; d) відповідальність судді за процесуальні зловживання.

У підрозділі 2.5 «*Рецепція римсько-правового інституту інтерпретації в європейське контрактне право*» сформульовані попередні висновки, що мають значний праксеологічний ефект.

По-перше, досить продуктивною для виявлення перспектив формування сучасного інституту *law of interpretation* є констатація факту подібності соціально-економічних передумов докорінної зміни парадигм тлумачення, що відбулася в Стародавньому Римі (I ст. до н. е. – I ст. н. е.), та тих умов, що знов проявляються в сучасну епоху. Тому прогнозується, що саме необхідність протидії недобросовісній інтерпретації має дати революційний поштовх формуванню оновленої інтерпретаційної парадигми.

По-друге, така рецепція *ius interpretatio* матиме значний інтегруючий ефект щодо систем приватного права, зокрема інститутів договірної права всіх європейських країн, що підтверджується достатньо тривалою інтеграцією національного права європейських країн на основі рецепції римського права.

По-третє, доктринальна природа середньовічного загального права Європи дозволяє провести певні паралелі з сучасною концепцією нового *jus commune europe* і припустити, що саме доктрина права має стати головним джерелом постмодерністського загальноєвропейського інституту інтерпретаційного права.

Розділ 3 «Засади нової цивілістичної теорії договірної інтерпретації з позицій європейського інтерпретивізму» складається з п'яти підрозділів.

У підрозділі 3.1 «*Європейський інтерпретивізм як ідейний фундамент нової концепції договірної інтерпретації*» найважливішим є висновок про вибір європейської правової герменевтики або інтерпретивізму в якості безпосередньої ідейної основи європейського інтерпретаційного права, що має такі наслідки: а) правовий інтерпретивізм як «серединний» шлях намагається примирити механіку «кількісного» підходу юридичного позитивізму та метафізичну умоглядність «якісного» підходу філософії природного права; б) філософія інтерпретивізму віддає

явний пріоритет холістичним методам синтезу і тому при оцінці результатів кожного акту інтерпретації на перший план висуває з'ясування не «букви», а «духу» права; с) вчення інтерпретивізму суб'єктивним критерієм тлумачення визнає розсуд основних суб'єктів правореалізації, передусім суддів та арбітрів.

У підрозділі 3.2 «Правова природа та герменевтична сутність договірної інтерпретації як інституту приватного права» уточнено основні складові інституту інтерпретації (тлумачення) в договірному праві: а) *ідейно-концептуальні засади*, які представлені як різні інтерпретаційні системи, що перебувають у стані внутрішнього діалогу, за результатами якого кожен конкретний інтерпретатор обирає для себе домінуючу систему, або конструє узгоджену з опонентами інтерпретаційну систему; б) *предмет правового регулювання* – специфічний вид правовідносин, а саме, інтерпретаційні відносини між договірними сторонами, спрямовані на долаання конфлікту інтерпретацій; с) *метод правового регулювання*, що дозволяє, крім класичних цивілістичних методів – імперативного та диспозитивного, використати дискреційний метод, для якого характерним є застосування розсуду (дискреції) суб'єктів правореалізації, а також аналогії права; d) *система норм інтерпретації права*, оформлених як: цивільне законодавство, міжнародно-правові акти приватноправового змісту, правові звичаї, судові прецеденти та *сукупність засобів (інструментів)* правової інтерпретації, функції яких в основному виконують так звані відправні норми.

У підрозділі 3.3 «Предмет і метод правової інтерпретації контрактів (договорів)» виявлено головну особливість предмета договірної інтерпретаційної права: він завжди має казуальний характер і тому інтерпретаційні відносини (*interpretation relations*) обов'язково мають індивідуалізований характер. Ця обставина вимагає, щоб предмет інтерпретаційної права завжди розглядався в нерозривному зв'язку з конкретними обставинами як ядро відповідної *правової інтерпретаційної ситуації*. Це дозволило встановити, що головною проблемою інтерпретаційної права є розв'язання *правового конфлікту інтерпретацій (legal conflict of interpretations)* або колізії з приводу вибору інтерпретаційної системи.

Джерелом змісту для примирення таких конфліктів, виступає *контекст договірної інтерпретації*. Він має об'єктивний характер і основними його рівнями є: *фактичний та соціокультурний контекст*.

Отже сутнісний зміст інтерпретаційних відносин визначається як *міжпропозиційне відношення (interpropositional relation)*, у якому конкурують різні пропозиції щодо тлумачення. На тлі таких *інтерпретаційних пропозицій (interpretation propositions)* зазвичай виникає специфічна *конфліктна ситуація*. Такою колізією з приводу вибору інтерпретаційної системи і є конфлікт інтерпретацій (*conflicts of interpretation*).

З'ясовано, що для інтерпретації контрактів принципове значення має розв'язання *вхідного «метаінтерпретаційного» питання (initial meta-interpretive question)* стосовно того, якій саме інтерпретаційній системі мають надати перевагу сторони конфлікту. За результатами такої *метаінтерпретації (meta-interpretation)* може бути обрана одна з основних теоретичних конструкцій: об'єктивізм (*objectivism*), суб'єктивізм (*subjectivism*), холізм (*holism*).

На основі цих моделей обирається відповідна інтерпретаційна система (*interpretational system*): 1) об'єктивістської реконструкції істинного смислу (компаративний) з притаманними йому методами: текстуальним, історичним, системним, логічним, лінгвістичним; 2) суб'єктивістської реконструкції аутентичного задуму (догматичний), якому відповідають методи: телеологічний та інтенційний; 3) *холістично-сміслової* конверсії на базі спільного контексту (герменевтичний), на базі якого сформувалися методи добросовісного тлумачення: контекстуальний, плюралістичний, конструктивний (дискреційний).

У підрозділі 3.4 «Система принципів інтерпретації, що сформувалася в європейському контрактному праві» з'ясовано, що система принципів цього правового інституту має багаторівневий характер і включає: 1) універсальні соціальні та морально-пізнавальні принципи: добра в його протиставленні злу, соціальної гармонії тощо; 2) загальні правові принципи свободи, розумності, справедливості та добросовісності; 3) загальноцивілістичні принципи приватності, диспозитивності та юридичної рівності сторін, автономії волі; 4) принципи договірної права, головним чином договірної свободи, рівності сторін договору, незловживання суб'єктивними правами тощо; 5) спеціальні принципи інтерпретації, серед яких в європейському контрактному праві провідними в процесі правозастосування вважаються: принцип добросовісної інтерпретації (*principle of good faith interpretation*), синтетичного тлумачення права ЄС (*synthetic interpretation of the EU acquis*) та послідовного тлумачення як загальний принцип права ЄС (*EU Principle of Consistent Interpretation*).

У підрозділі 3.5 «Норми та засоби договірної інтерпретації в європейських країнах та ЄС» здійснено спробу впорядкувати множину правових норм, що регулюють процес інтерпретації в європейському контрактному праві. Продуктивним виявився «джерельний» підхід, який дозволив виокремити: 1) правила інтерпретації, які закріплені в кодифікованих актах цивільного законодавства; 2) прецедентні норми тлумачення та інтерпретаційні звичаї, що склалися в судовій та арбітражній практиці; 3) міжнародно-правові норми та принципи, установлені універсальними конвенціями приватноправового змісту; 4) норми нового *lex mercatoria* та *lex electronica*; 5) інтерпретаційні норми *Acquis communautaire*.

Розділ 4 «Праксеологія інтерпретації в європейському контрактному праві: нові тенденції та шляхи подальшої конвергенції правозастосовної практики» налічує п'ять підрозділів.

У підрозділі 4.1 «Інтерпретація переддоговірних актів для з'ясування акцепту оферти в європейському контрактному праві» було виявлено доктринальні розбіжності щодо укладення договорів. Вони поділяються на три групи: (1) французька теорія сприйняття (ознайомлення); (2) німецька теорія отримання (доставки); (3) англійська теорія відправлення («правило поштової скриньки»). Спроби укладачів Віденської конвенції, принципів УНІДРУА та Європейських Принципів урівноважити їх виявляються еклектичними.

Найбільш гострими є розбіжності щодо тлумачення зв'язаності оферента власною пропозицією в різних національних правових системах. Вони також розподіляються на три підходи: (а) ригористичний – у німецькому договірному праві; (б) ліберальний – в англійському контрактному праві; (с) поміркований – у французькому праві.

У підрозділі 4.2 «Підходи до інтерпретації норм права, що регулюють форму контрактів, та їх європеїзація» здійснено аналіз інтерпретаційної практики в європейських країнах, який дозволяє дійти наступних висновків:

1. Головними функціями форми контракту в усіх європейських країнах є дві: *конститутивна*, коли юридичним наслідком недотримання форми контракту є його недійсність, та *доказова*, коли форма договору є лише засобом доведення дійсності контракту або його спростування.

2. Відстежено стійку тенденцію до переміщення уваги з матеріально-правових на процесуально-правові аспекти форми договорів. Перехід від буквальної інтерпретації до розширеного контекстуального тлумачення контрактів супроводжується все більшою лібералізацією вимог законодавства до оформлення правочинів.

3. У сучасній Європі фактично руйнується стереотип, що англійське право є наскрізь формалізованим, а романо-германську культурно-правову традицію, навпаки, характеризує винятковий антиформалізм. Ці протилежні тенденції притаманні обом основним європейським правовим культурам.

У підрозділі 4.3 «Тлумачення змісту контрактів у європейських країнах: уніфікація та гармонізація» констатується, що в європейських континентальних країнах єдина легальна класифікація умов контракту практично відсутня. Герменевтичний аналіз дозволяє виділити три групи таких умов:

1. *Основні, або істотні, умови* (лат. *essentialia*). Це такі умови, без яких контракт не може існувати. Якщо існує конфлікт інтерпретацій стосовно хоча б однієї з основних умов, то даний контракт не може бути визнаний укладеним.

2. *Звичайні умови* (лат. *naturalia*). Існує низка умов, які автоматично впливають із договору внаслідок дії закону, і сторонам не потрібно спеціально домовлятися про ці умови. Такі умови зазвичай не потребують окремої інтерпретації та погодження.

3. *Випадкові умови* (лат. *incidentalia*). Необхідність тлумачення таких умов може виникнути через те, що їх недотримання за певних обставин може бути кваліфіковане як неналежне виконання умов договору.

Інтерпретація в англійському контрактному праві базується на власній, відмінній від інших європейських країн, класифікації договірних умов. Складові контракту поділяють на три категорії: а) *умови-домовленості*, які є умовами, створеними сторонами договірних відносин шляхом обміну певними обіцянками, що мають майновий і правомірний характер; б) *умови-постанови*, які можуть бути в контракті не зазначені, але впливають із змісту законодавства та звичаєвого права; с) *умови-застереження*, які становлять особливу категорію.

Установлено, що Принципи УНІДРУА та Європейські принципи контрактного права як джерела інтерпретації націлюють на розуміння змісту контракту, близьке до англійського, і модернізують його за допомогою нових конструкцій, приміром *посилання на неіснуючий фактор та умови, які індивідуально не обговорювалися*.

У підрозділі 4.4 «Визначення недійсності контрактів у процесі їх інтерпретації за нормами контрактного права європейських країн та ЄС» за підсумками здійсненого компаративного аналізу логічними вбачаються такі висновки:

1. Підставою розрізнення підходів до з'ясування недійсності контрактів у національних правових системах європейських країн є дотримання німецької класичної доктрини, яка принципово розрізняє нікчемні та оспорювані контракти. У

процесі договірної інтерпретації необхідно враховувати, що юридико-технічні розбіжності способів анулювання таких контрактів є похідними від того, чийх інтересів торкаються їхні вади. Якщо дефектна угода порушує публічні інтереси, то вона інтерпретується як нікчемна без оспорювання її в суді.

2. В англійському праві, де публічний, і приватний інтереси захищаються судовим порядком, обґрунтування анулювання нікчемних і заперечних угод в процесі їх тлумачення не відрізняється. Фактично всі недійсні угоди за англійським контрактним правом інтерпретуються як оспорювані.

3. З історичних причин у французькому договірному праві анулювання всіх недійсних контрактів відбувається на основі судового рішення, що має зворотню дію в часі. Тому, на відміну від англійського права, всі угоди, розтлумачені французьким судом як недійсні, фактично визнаються нікчемними від початку.

4. У національних системах приватного права європейських країн визначення неправомірності договорів як підстави їхньої недійсності відбувається на основі факту порушення відповідної імперативної норми права, публічного порядку або суспільної моралі. Однак публічний порядок і моральність залишаються переважно оціночними поняттями, і тому їх визначення залежить від стратегії вибору відповідного підходу до тлумачення.

5. У контрактному праві європейських країн виділяються різні пороки угоди, які можна розподілити на три групи: *омана (помилка)*, *обман*, *погроза (насилля або примус)*. Європейські Принципи до цього переліку додають *надмірний прибуток* або *несправедливу перевагу* та *несправедливі умови, що не обговорювалися індивідуально*.

У підрозділі 4.5 «Інтерпретація актів виконання договірних зобов'язань за європейським контрактним правом» виявлені спільні та специфічні аспекти тлумачення дійсності контрактів. Це дозволило виокремити доктрини виконання договорів, що набувають найбільшого розвитку в процесі контрактної інтерпретації. До них передусім належать такі юридичні конструкції: (а) неможливості та марності виконання договорів (*frustration*) в англійському праві; (b) непереборної сили або форс-мажору (*force majeure*) – у французькому праві; (c) відпадання підстави угоди (*Wegfall der Geschäftsgrundlage*) – у цивільному праві ФРН.

Як свідчить аналіз Віденської конвенції (1980) та Принципів європейського контрактного права, головна тенденція інтерпретації актів виконання договірних умов полягає в перенесенні уваги з проблем способів виконання контрактів на засоби захисту прав сторін у разі їх невиконання. Саме тому сторони прагнуть передбачити в довгострокових контрактах умови про їх адаптацію або перетлумачення (*re-interpretation*).

Розділ 5 «Європеїзація інститутів контрактного права через зближення національних інтерпретаційних систем: стан та перспективи» об'єднує у своєму складі також п'ять підрозділів.

У підрозділі 5.1 «Криза офіційної концепції законодавчої уніфікації європейського приватного права та необхідність європеїзації через кроскультурну інтерпретацію» було загострено проблему зміни підходу законодавчої уніфікації на гармонізацію доктрин та практик правореалізації.

Герменевтико-цивілістичний метод виявився продуктивним щодо з'ясування причин того, що така переорієнтація ще не набула необхідних масштабів. До таких причин віднесено: (а) існування застарілого стереотипу виключно законодавчого

вдосконалення не лише публічного, а й приватного права; (b) посилення позицій «кодіфікаторів» з виходом Великої Британії як колиски та осередку англо-американської культурно-правової традиції з Європейського Союзу; (c) де-факто кроскультурна гармонізація інтерпретаційних процедур відбувається у сфері правозастосування без орієнтації на офіційну позицію академічних учених, що має негативні наслідки для зближення правової теорії та практики.

У підрозділі 5.2 «*Переосмислення концепту приватноправової європеїзації після Brexit-2016: необхідність акультурації договірної інтерпретації*» проаналізовано євроінтеграційну ситуацію в правовій сфері, що склалася в процесі виходу Великої Британії з ЄС (2016–2020 рр.). Це дозволило виявити важливі тенденції, на основі яких були зроблені наступні висновки:

1. Певним чином, після Brexit проблема легальної європеїзації повернулася до своєї вихідної точки. Стратегія європеїзації, яка передбачала, що головним засобом зближення систем приватного права є їх уніфікація, весь час була помилковою.

2. Правова уніфікація, з точки зору її ефективності, доцільна виключно у сфері публічного права. Європеїзація приватного права, подібно до американізації цих підсистем права, повинна здійснюватися лише у формі гармонізації.

3. Європеїзацію приватного права для держав – членів ЄС слід розуміти як «ЄС-ізацію» законодавства. Європеїзацію приватного права для всіх інших держав, включаючи Україну, слід трактувати як кроскультурний процес, спрямований на створення загальної доктринальної основи гармонізації правових систем.

Найважливішим наслідком Brexit-2016 є те, що з виходом Великої Британії з ЄС поняттю «європеїзація» (англ. *europenization*) повернено його первинний зміст – європейської акультурації. За цих умов, незалежно від перспектив вступу України до Європейського Союзу, відкривається широкий шлях для приєднання нашої країни до культурно-правового процесу європеїзації.

У підрозділі 5.3 «*Концепція нового *jus commune europe* та загальні герменевтичні питання кроскультурної європеїзації контрактного права*» отримані результати герменевтико-цивілістичного аналізу цього оновленого концепту права – єдиного права для всієї Європи, які спонукали до наступних узагальнюючих висновків:

1. Ця євроінтеграційна концепція має глибокі історичні корені, пов'язані з рецепцією римського приватного права, зокрема інституту *ius interpretatio* європейськими університетами. Саме тому за своєю суттю *jus commune europe* є передусім концепцією доктринального права, а його центральною ідеєю є презумпція приватноправової європеїзації через гармонізацію інтерпретаційних процедур.

2. Важливою характеристикою нового *jus commune* є те, що ця концепція побудована на холістичній ідеї культурної єдності Європи та всього європейського права і є спільною як для романо-германської, так і для англо-американської культурно-правових традицій, що має великий інтеграційно-правовий потенціал.

3. Концепція *нового *jus commune europe** вбачає єдність європейського права не через ідеологічну політико-правову уніфікацію, а через збереження самобутності всіх національних правових культур. Доктринальний та законодавчий плюралізм у сфері приватного права закладає основи кроскультурного діалогу між різними національними концепціями договірного права, що відповідає сучасним потребам спільного європейського ринку та «економіки знань».

У підрозділі 5.4 «Концептуальні розбіжності між реальними інститутами інтерпретації (тлумачення) контрактів (договорів) та інститутом *law of interpretation*, що формується в рамках концепції *jus commune europe*», сформульовані важливі для завершальної стадії дослідження висновки.

Найбільш методологічно значущим є наступний висновок: якщо реальні інститути інтерпретації права є національно-партикулярними, методологічно моністичними, монологічно-формальними та фрагментарно інституалізованими, то інститут *law of interpretation*, як він задуманий за концепцією нового *jus commune europe*, є загальноєвропейським, системно-плюралістичним, неформально, але цілісно інституалізованим у процесі концептуального діалогу різних культурно-правових традицій.

У підрозділі 5.5 «Головні відмінності технологій договірної інтерпретації в європейських країнах та Україні: сутність та шляхи подолання» вказано на те, що особливої праксеологічної значущості набуває виявлення головних відмінностей договірної інтерпретації в європейських країнах та Україні. Зокрема потребують першочергового переосмислення на рівні вітчизняної доктрини процедури нормотвірної інтерпретації, які пов'язані з суддівською discreцією (розсудом) та саморегулюванням сторін договірних відносин.

Ураховуючи те, що цивільне право загалом і договірне право зокрема не потрапили до пріоритетних сфер адаптації, чинний Цивільний кодекс України не пройшов відповідних процедур наближення до європейського приватного права. Це необхідно врахувати під час рекодифікації вітчизняного цивільного законодавства. Зокрема має зазнати істотних змін ст. 213 ЦКУ в напрямі приведення її змісту у відповідність з порядком тлумачення змісту правочину, як це встановлено в праві ЄС та міжнародному праві.

У цьому підрозділі зроблено висновок про те, що в нашій країні потребує принципової перебудови саме приватноправове мислення через наближення своїх парадигмальних засад до європейської культурно-правової традиції. На цій основі змодельована ієрархічна цілісна система теоретичних та нормативних юридичних конструкцій, яка забезпечує логіко-змістовний зв'язок між нормативною та експлуативною теоріями договірної інтерпретації.

Головні сподівання щодо найбільш повної реалізації праксеологічного потенціалу теоретико-правової концепції, що пропонується для реалізації, стосуються технологій суддівської інтерпретації права і фактів, які мають стати провідними в оновленому інституті договірної тлумачення. Важливим напрямком у цьому русі є імплементація юридичної конструкції креативного трактування (*creative treatment*) у договірне право України, герменевтико-цивілістична реконструкція якого здійснена на завершальному етапі дослідження.

ВИСНОВКИ

За підсумками роботи поставлена мета дослідження досягнута: розроблені теоретичні засади інтерпретації в європейському контрактному праві, які репрезентуються як один із можливих концептів виникнення, формування, функціонування та модернізації договірної інтерпретації. Є всі підстави очікувати, що це

може стати методологічною базою для подальшої гармонізації процедур правового тлумачення в цивільному праві європейських країн та України.

Завдання дослідження, що визначають послідовність реалізації цілепокладання наукового пошуку, виконано в повному обсязі відповідно до логіки викладу змісту розділів, підрозділів та проміжних висновків роботи.

Доведено *основну гіпотезу дослідження*, яка була сформульована як робоча дефініція *інституту інтерпретації (тлумачення) в договірному праві (Law of Interpretation in Contract Law or Contract Law of Interpretation)*. За підсумками роботи вдалося виявити і докладно описати систему цього прогностичного інституту за основними складовими, які зазначені в цій дефініції: (а) *ідейно-концептуальні засади інституту*, ядром яких є альтерверсійні інтерпретаційні системи; (b) *предмет правового регулювання* як інтерпретаційні відносини, що виникають з приводу додання конфлікту інтерпретацій; (c) *метод правового регулювання*, який складається з імперативного, диспозитивного та дискреційного методів, при провідній ролі останнього; (d) *багаторівнева система принципів та норм-правил інтерпретації*; (e) *сукупність засобів (інструментів) правової інтерпретації*, оформлених як відправні норми.

Реалізація задуму дослідження більш повно розгортається в багатьох положеннях, що мають різний ступінь наукової новизни. На базі цих наукових результатів виокремлюються чотири групи висновків щодо: 1) методології правової науки і зокрема цивілістики; 2) загальної теорії права; 3) цивілістичної теорії інтерпретації в договірному праві; 4) науково-прикладних аспектів дисертації. Таким чином, одержані результати наукової роботи, кожен з яких окремо та в сукупності з іншими забезпечує приріст об'єктивно нових знань.

У сфері методології:

1. На рівні загальної методології. Теоретико-методологічною основою дослідження визначено низку філософсько-правових учень. Зокрема, методологічно значущими виявилися: (1) античне аксіологічне та епістемологічне вчення римських стоїків; (2) класична концепція філософії права Георга Вільгельма Фрідріха Гегеля; (3) посткласичне вчення Шотландської школи здорового глузду (Scottish School of Common Sense) Томаса Ріда; (4) модерністська філософська герменевтика Ганса-Георга Гадамера та Поля Рікера; (5) постмодерністська філософія європейської герменевтики права або вчення інтерпретивізму Еміліо Бетті та Рональда Дворкіна. Філософські вчення герменевтики та інтерпретивізму справили визначальний вплив на формування концепції дисертації.

Серед багатьох переваг європейської герменевтики права доцільно виокремити такі її положення, що є похідними від філософії постмодерну. Найбільш важливим є те, що постмодерністський світогляд більше цінує процес розуміння, а не його кінцевий результат, і трактує наратив (пізнання в процесі виконання) як вищу форму розумово-діяльнісного засвоєння світу.

Спільним фундаментом для порозуміння прибічників різних загальних теорій інтерпретації є певне коло загальнолюдських та суто європейських цінностей. Серед таких парадигмальних цінностей особливе місце займають поняття соціальної та ментальної гармонії.

2. На рівні спеціальної методології висунута низка конструктивних пропозицій. Ядром цих методологічних інновацій є уточнення тріади цивілістичних методів: 1) догматичного, 2) герменевтичного та 3) компаративного. Така специфікація реалізована через виокремлення методів: 1) догматико-системного та догматико-конструктивного, розроблених відповідно Ф. К. фон Савіньї, Г. Кельзеном та Б. (Ф.) О. Кістяківським; 2) компаративно-функціонального, культурно-компаративного та компаративно-історичного; 3) парадигмально-герменевтичного. Інтерпретаційна специфікованість останнього методу, який посідає провідне місце в системі спеціальних цивілістичних методів, полягає саме в його кроскультурній парадигмальності, в рамках якої ідея конвергенції культур заміщується діалогом між ними.

Констатовано, що спеціальна методологія, окрім використання головних прийомів герменевтичного методу (парадигмально-герменевтична реконструкція; герменевтико-парадигмальний розсуд; герменевтико-цивілістичне моделювання), надає нові можливості прийомам, що використовуються в рамках догматичного та компаративного методів, таких як кроскультурне моделювання; ментальна емпатія в процесі реконструкції; історико-парадигмальний синтез; смислова синхронізація асинхронних об'єктів порівняння; співставлення окремих правових функцій в соціокультурному контексті тощо.

Важливим підсумком з'ясування спеціальної методології є встановлення когерентності методів правової інтерпретації, спеціальних наукових методів дослідження, а також методів правового регулювання інтерпретаційного права. Зокрема з'ясовано, що: 1) методи об'єктивістської реконструкції істинного смислу мають системно-смисловий зв'язок з догматичним методом пізнання та імперативним методом правового регулювання; 2) методи суб'єктивістської реконструкції автентичного задуму пов'язані з компаративним методом пізнання та диспозитивним методом; 3) методи холістичної смислової конверсії на базі спільного контексту зумовлюють генетичний зв'язок з герменевтичним методом пізнання та дискреційним методом правового регулювання.

3. На рівні прикладної методології виявлено особливу продуктивність прикладних методів, запозичених з інших галузей наукового знання, зокрема методів контент-аналізу, елементів факторного аналізу, статистичних методів лінгвістики, інструментарію етимології та семантики.

Необхідно звернути особливу увагу на висновок, що впливає з результатів комплексного, мультидисциплінарного дослідження: правова інтерпретація, для якої застосовується *контекстуальний підхід*, передбачає врахування під час тлумачення *внутрішнього* (психологічного) *контексту* певної інтерпретаційної ситуації.

Це відповідає настанові інтерпретивізму на праксеологічні та експлуативні аспекти правового знання загалом та інтерпретації зокрема через примирення позитивістського технологічного «праксісу» (πράξις; praxis) та юснатуралістичного умоглядного «поезісу» (ποίησις; poīēsis).

Тому досить перспективним для подальшого дослідження проблеми правової інтерпретації є більш широке застосування методів психолінгвістики. Здійснена робота вказує на те, що психологічні розбіжності тлумачення змісту контракту – вкрай небезпечне явище. Якщо вони не усунуті своєчасно, то існує реальна загроза

розсіювання консенсусу (the dissipation of consensus), що означає неминучу загибель самого контракту.

Поширенню цієї помилки значно сприяє той факт, що при укладенні транс-кордонних контактів зазвичай використовують лише одну мову (англійську), природними носіями якої сторони договору є далеко не завжди. Проте при одномовності тексту контракту судді в більшості ситуацій керуються тим, що люди, які говорять однією мовою, мають однаково сформований менталітет, тобто їхні інтерпретації слів широко не різнитимуться. Тому формальні непорозуміння суто мовного характеру досить часто помилково кваліфікуються як «вивітрювання угоди».

У предметній галузі загальної теорії права:

4. Тенденція «децентралізації» системи правових наук, яка виявлена за підсумками огляду сучасних теорій інтерпретації, кваліфікована як визначальна об'єктивна засада формування задуму дисертаційного дослідження.

Про це переконливо свідчать три групи факторів: (1) у сучасних умовах глобалізації та культурного різноманіття виникають нові альтернативні теоретико-методологічні підходи до праворозуміння постмодерністського гатунку (інтерпретивізм), що активно конкурують з класичними та модерністськими теоріями права; (2) зі складу вітчизняної теорії держави і права виокремлюються теоретичні дисципліни, які раніше були невід'ємними її частинами (компаративне правознавство, правова герменевтика тощо), які не відмовляються від своїх загальноправових амбіцій; (3) теорія держави і права починає визнавати деякі інші міждисциплінарні теорії, що претендують на роль загальних, як «дочірні» щодо неї (теорія економічного аналізу права; правова семіотика; правова синергетика тощо).

У зв'язку з такою «демонополізацією» науки, що тривалий час виступала в якості єдиної загальної правової теорії, виникає багато проблем у міжгалузевому правовому дискурсі. Це потребує активізації науково-дослідних робіт зі створення відповідних правових терміносистем, у підґрунтя яких мають бути покладені відповідні «мовні конвенції».

Оновлена в дусі європейської парадигми мислення вітчизняна система правових наук набуде стійкості та продуктивності завдяки оптимальному доповненню дедуктивних субординаційних міждисциплінарних відносин множиною зв'язків, що утворюють такі види взаємодії наукових теорій, як координаційна та реординаційна.

Однак певна «децентралізація» науково-правових систем підживлює необхідність ускладнення структурної взаємодії як загальних теорій права, так і часткових (галузевих) правових теорій з іншими однорівневими теоріями. Це проявляється в налагодженні відповідного координаційного механізму між складовими таких систем. Саме такий механізм постає все більш визначальним для мультиплікації нових правових теорій, що виникають на стику різних галузей права. Тому такі структурні зв'язки слід оцінювати як найбільш перспективні та ефективні саме через те, що вони встановлюють координаційну (горизонтальну) взаємодію. Переконливим прикладом такої теоретичної координації є історичний факт створення національних теорій публічного права в Європі після XVIII ст. саме внаслідок відповідних зусиль тогочасних цивілістів, який свого часу помітив Рене Давид.

5. Субсидіарний характер відносин між цивілістичною та загальною теоріями права щодо інтерпретаційної проблематики визнано базовим аргументом у кваліфікації дисертаційного дослідження як водночас теоретичного та цивілістичного.

Зокрема з'ясовано, що найвищою формою «децентралізації» системи правового знання є виникнення зворотних (реординаційних) зв'язків між теоріями різного рівня узагальнення, які передбачають можливість ідейного впливу часткових (галузових) правових теорій на загальну теорію права «знизу – вгору». Так, висновок цивілістичної герменевтики щодо тристадійного характеру правової інтерпретації ставить на порядок денний питання перегляду двостадійного підходу до тлумачення в пострадянській теорії держави і права, який більшою мірою притаманний доктрині публічного права.

До реординаційних зв'язків між правовими теоріями можуть бути віднесені субсидіарні відносини між галузовими субтеоріями та відповідною загальною теорією права, коли прогалини в метатеоретичному обґрунтуванні правових новоутворень заповнюються галузевою теорією, що сприяє розвитку загально-теоретичного знання. Саме про такий тип додаткових індуктивних відносин між різними рівнями знання говорив засновник філософської герменевтики Г.-Г. Гадамер, коли визнавав «показове значення юридичної герменевтики» як субтеорії для філософської метатеоретичної герменевтики.

На основі узагальнення європейського досвіду наукознавства прогнозується, що у вітчизняному правознавстві має відбутися підвищення ролі міждисциплінарних наукових теорій, які є спільними для декількох галузей права, що сприятиме інституалізації об'єктивно нових правоутворень. До таких міждисциплінарних конструкцій має бути віднесена теорія правової інтерпретації, що формується як цивілістична теорія з перспективою генералізації на її базі відповідної загальноправової теорії. Саме в цьому сенсі дане дисертаційне дослідження претендує на роль теоретико-цивілістичних засад оновленої загальної теорії інтерпретації права.

6. Обґрунтування інституалізації інтерпретаційного права складає головний зміст теоретичної моделі, побудованої за результатами дослідження. Принциповим тут є розмежування двох видів інституалізації, що мають як загальнотеоретичний, так і цивілістичний характер: 1) *науково-правова*: вчення договірної інтерпретації; 2) *нормативно-правова*: інтерпретаційного права в європейському контрактному праві як інституту об'єктивного права.

Якщо перша модель (констатуюча) побудована як узагальнення новітніх доктринальних джерел в певній історичній ретроспективі, то друга (прогностична) – як один із можливих варіантів герменевтико-цивілістичного конструювання відповідного приватноправового інституту інтерпретації, який не лише затребуваний в ЄС, цій «лабораторії» створення принципово нового типу супранаціональної системи приватного права, але й придатний для «експортування» по всьому світу.

Для виявлення ознак формування інтерпретаційного права як субінституту договірного (контрактного) права редуковано такі загальноправові критерії правової інституалізації: 1) доктринально-смыслотвірний (неформальний); 2) нормативно-галузовий; 3) предметно-регулятивний; 4) регулятивно-методологічний; 5) джерельної систематизованості (формальний); 6) інструментальної оснащеності; 7) функціональної специфікації; 8) практичної телеологічності.

За підсумками дослідження встановлено, що інститут інтерпретації в договірному праві, як і інші цивілістичні інститути, здебільшого набуває неформального статусу через пріоритет під час його генезису доктринально-смысловітвірних факторів перед нормативно формалізованими джерелами.

У цивілістичній теорії інтерпретації в договірному праві:

7. Поліджерельність кваліфіковано як важливу ознаку цивілістичного інституту інтерпретації та встановлено, що саму систему джерел інтерпретаційного права, окрім національного законодавства та судових прецедентів, утворюють міжнародні акти нової *lex mercatoria*, *lex electronica*, *Acquis communautaire* ЄС.

Однак у порівнянні з іншими галузями права та правовими інститутами в інтерпретаційному праві функції джерел правоутворення починають перебирати на себе а) доктрина права; б) сама практика правореалізації та інтерпретації, що має ознаки джерела змісту відповідних звичаєвих норм; с) саморегулювання процесу інтерпретації на різних рівнях – корпоративному, ординарно-дискреційному та договірному, що може здійснюватися, керуючись лише умовами самих договорів (*lex contractus*), які передбачають порядок тлумачення їхнього змісту, а також пов'язаних з ними фактів.

Змістовний аналіз продемонстрував, що в джерелах пізнання, порівняно з джерелами правореалізації та змісту, більш повно розкривається система принципів, норм та засобів інтерпретації. Це дозволяє вважати, що саме доктринальні джерела є основними для інституту інтерпретації права.

8. Провідна роль у процесі тлумачення договорів відведена інтерпретаційній системі (*interpretational system*), під якою слід розуміти систему загальних соціокультурних та інституціонально-правових регуляторів процесу інтерпретації.

Ключовим для розуміння сутності та змісту інтерпретаційної системи є віднесення її до *соціокультурного контексту* самого процесу інтерпретації. У межах певної культурно-правової традиції існує декілька версій інтерпретаційних систем, кожна з яких обирається за певними правилами («стратегіями інтерпретації»).

Найменш дослідженим виявляється так званий *суб'єктивний* або *персональний контекст*, який структурно є внутрішнім, бо складається з факторів впливу на процес інтерпретації, активізованих у свідомості інтерпретатора.

Фактичний (*factual context*) та соціокультурний (*sociocultural context*) контексти в сукупності виступають джерелом прирощення раціонального смислу (*rational meaning*) об'єкта в процесі його інтерпретації. Однак такий креатив виявляється неможливим без принципового визначення предмета інтерпретації, який суттєво уточнюється через вибір певної інтерпретаційної системи.

Обрання того чи іншого підходу до інтерпретації, на основі якого формулюється певна версія тлумачення, не є суто теоретичним питанням. Ця проблематика гранично загострюється, коли те чи інше правове явище вербалізується за допомогою термінів та понять, стосовно яких ще не укладено необхідної мовної конвенції. Приміром, у міжнародному приватному праві, судовому процесі та арбітражі таким поняттям є «публічний порядок» (фран. *ordre public*, англ. *public policy*).

Методи інтерпретації, які належать до холістичної стратегії, найбільшою мірою націлені на гармонійне тлумачення (*harmonious interpretation*), що має на меті укладення інтерпретаційної конвенції (*convention of interpretation*) або фактичної

домовленості сторін інтерпретаційних відносин про можливість узгодження різних інтерпретаторських контрверсій на основі нової (конвенційної) системи інтерпретації.

9. Системна єдність предмета і методу інтерпретаційного права є ще одним істотним висновком за результатами даної роботи. Такий висновок ґрунтується на наступних положеннях:

1. Специфіка предмета договірної інтерпретаційного права полягає передусім у тому, що він завжди специфікований як за суб'єктами, так і за об'єктами тлумачення, і тому обов'язково має казуальний характер. З цього випливають дві істотні обставини: (а) інтерпретаційні відносини, які складають зміст такого предмета регулювання, мають чітко визначений індивідуалізований характер за своїм суб'єктним та об'єктним складом; (б) такі відносини завжди нерозривно прив'язані до конкретних обставин різного змісту та рівня і таким чином мають розглядатися в контексті відповідної *правової інтерпретаційної ситуації*, яку інтерпретаційні відносини разом з цими обставинами і складають.

2. Зміст та динаміку інтерпретаційних відносин утворюють зустрічні акти висування інтерпретаційних пропозицій, спрямовані на вибір спільного для обох сторін методологічного підходу до інтерпретації, і через це учасники таких відносин вступають у певне міжпропозиційне відношення. На практиці такі пропозиції мають контрверсійний характер і тому змагання таких пропозицій веде до виникнення відповідної конфліктної ситуації. Таким чином визріває правовий конфлікт інтерпретацій, або колізія з приводу вибору основних підходів до тлумачення чи визначення певної інтерпретаційної системи, що потребує свого розв'язання по суті. Такий конфлікт може торкатися або (1) лише вербального та логічного змісту тексту об'єкта тлумачення, і тоді він має ознаки формального конфлікту, або (2) юридичного змісту, що впливає з розтлумаченого тексту в процесі правової кваліфікації: (а) матеріально-правових (матеріальних) відносин та/або (б) процедурно-процесуальних цивільних відносин, і тоді він має визнаватися номінальним конфліктом (*nominal conflict*).

3. Публічно-правове тлумачення виходить з подібних інтерпретаційних колізій шляхом визначення домінуючої версії, якою зазвичай визнається та, що міститься в правовому акті нормативного тлумачення, що має найбільшу юридичну силу. Навпаки, приватноправове розв'язання інтерпретаційних конфліктів має здійснюватися не «силовим» шляхом, а шляхом конверсії (примирення через взаємне перетворення) альтернативних версій тлумачення. Нові примирюючі значення і смисли своїм джерелом мають *контекст договірної інтерпретації*, який зазвичай поділяється на фактичний та соціокультурний контекст. Водночас до останнього контексту належить певна інтерпретаційна система, до якої входить відповідний набір методів тлумачення, які пов'язані з конкретними методами правового регулювання процесу правової інтерпретації. Отже, у такий спосіб і в дусі холістичного праворозуміння предмет і метод інтерпретаційного права замикаються в цілісну та узгоджену систему.

10. Співмірність та своєрідність регулюючого впливу принципів, норм та засобів інтерпретації в європейському контрактному праві, що виявлена за

результатами дослідження, складає зміст найбільш істотного висновку щодо предметної сфери роботи.

Значний пізнавальний та регулятивний потенціал у процесі інтерпретації має побудована система принципів тлумачення, яка включає: 1) універсальні морально-пізнавальні принципи; 2) загальноправові принципи; 3) загальні цивілістичні принципи; 4) принципи договірного права; 5) спеціальні принципи інтерпретації, серед яких у європейських країнах провідним є принцип добросовісної інтерпретації (*principle of good faith interpretation*).

На основі емпіричного аналізу нормативних джерел правового регулювання впорядковано систему норм інтерпретації цивільного законодавства, змісту правочинів та умов договорів. Залежно від головного призначення цих легальних норм вони поділяються на: 1) норми-правила, які містять певний порядок дій суб'єктів інтерпретації та відповідний перерозподіл між ними суб'єктивних прав, обов'язків та супутніх ризиків (приміром ст. 213 ЦКУ) та 2) відправні норми, які класифікуються як: а) установчі норми, б) норми-дефініції, с) норми-принципи.

Однак, будучи формально легальними, відправні норми не мають тричленної структури (головне, диспозиції, яка містить певне правило перерозподілу прав і обов'язків), а тому вони не є нормами-правилами поведінки. Такі норми за своїм призначенням забезпечують дію правових норм через тлумачення змісту того акта, у якому вони наведені. Саме тому відправні норми не є нормами в класичному розумінні, їх доцільно визнати легальними засобами (інструментами) інтерпретації норм права.

Виявлено досить істотну особливість співмірності принципів та норм інтерпретації – більш загальні та доктринально оформлені приписи тлумачення прийнятніші за більш спеціалізовані легальні інтерпретаційні правила.

У науково-прикладному плані:

11. Нове трактування праксеології через призму парадигмально-герменевтичного методу цивілістики відіграє вирішальну роль у визначенні прикладного потенціалу результатів даної роботи.

Так, однією з найбільш важливих особливостей здійсненого дослідження є те, що окрім теоретичної нормативної моделі інституту інтерпретації контрактів побудована його експлуативна модель, що має суто практичну спрямованість.

У цьому проявляється сутність постмодерністської праксеології, яка долає одномірне трактування практики лише як раціональної сукупності знарядь. Новизна такого підходу полягає в тому, що до технічної знаряддєвості додається ще одна істотна характеристика практики – її *комунікативність*.

У межах комунікативного підходу сформувався такий критерій істинності практичної діяльності, як універсалізм, відповідно до якого тільки такі регулятори визнаватимуться легітимними, які можуть бути без примусу визнані в процесі аргументації всіма можливими учасниками дискурсу. Отже, при такому підході в процесі інтерпретації пріоритет належить саме комунікативній, дискурсивній, або діалогічній раціональності.

Усе вищевикладене щодо посилення значущості комунікативної діяльності характеризує й інтерпретаційну практику в приватноправовій сфері. Через це зростає роль інтерпретаційного права (*ius interpretatio = law of interpretation*), що має

триєдину когнітивно-комунікативно-креативну природу та репрезентує практичний аспект доктринального права як ядра правової системи.

12. Нові перспективи приєднання України до процесу європеїзації приватного права, виявлені за підсумками дослідження, мають стратегічне значення в праксеологічному плані.

Пропонується принципово змінити головні концептуальні підходи до стратегії європеїзації у сфері приватного права, яка має істотну специфіку порівняно зі зближенням у публічно-правовій сфері. Для цього найбільш доцільним уявляється певне поєднання двох концепцій: європейського приватного права як особливої галузі міжнародного приватного (колізійного) права та концепції *нового jus commune europe*, яка передбачає утворення спільного доктринального базису для суверенних систем приватного права держав – членів ЄС.

На такому висновку ґрунтується підхід, за яким договірна інтерпретація розглядається в контексті європеїзації контрактного права, а сама приватноправова європеїзація – як герменевтична проблема цивілістики, що дозволило за результатами дослідження висунути ідею *європеїзації приватного права через гармонізацію інтерпретаційних процедур*.

Переважно культурно-правове розуміння європеїзації приватного права дає реальні підстави для приєднання української цивілістики до загальноєвропейської приватноправової інтеграції. Така інкорпорація є не лише доцільною, а й правомірною ще задовго до повноправного членства в ЄС.

13. Першочергові заходи щодо вдосконалення процедури договірного тлумачення в рамках рекодифікації цивільного законодавства, які пропонуються за результатами дослідження, мають певне практичне значення.

Концепція оновлення Цивільного кодексу України 2020 року важливими передумовами рекодифікації цивільного законодавства визначає: а) сучасний досвід рекодифікації цивільних кодексів Франції та Німеччини – «бастіонів» приватного права; б) законодавчий приклад нових членів ЄС – колишніх країн «соціалістичного табору»; с) необхідний потенціал вітчизняної приватноправової науки.

За такого підходу має зазнати істотних змін передусім ст. 213 ЦКУ, зважаючи на те, що чинні міжнародні договори є не тільки частиною цивільного законодавства України, а й у випадку невідповідності їх норм певним актам цивільного законодавства мають над ними перевагу (ст. 10 ЦКУ), а також, ураховуючи, що в ст. 213 ЦК України наведений порядок тлумачення змісту правочину прямо протилежний встановленому в праві ЄС та міжнародному праві.

Тому пропонується викласти частину третю цієї статті в наступній редакції: *Зміст правочину тлумачиться згідно з наміром сторін, відповідно до того розуміння, яке мала б розумна особа, котра виступає в тій самій якості, що й інша сторона за аналогічних обставин. При встановленні наміру сторін також беруться до уваги весь зміст правочину, однакове для всього змісту правочину значення слів і понять, загальноприйняте у відповідній сфері відносин значення термінів, а також дії сторін під час підготовки та укладення правочину.*

Отже, у новій редакції ст. 213 ЦКУ передусім пропонується відмовитися від нормативної пріоритетності критеріїв буквального тлумачення і поставити на перше місце в ієрархії інтерпретаційних конструкцій добросовісне тлумачення. При цьому

слід взяти до уваги – конструкція, що пропонується, повною мірою рецептована в загальноєвропейських країнах і в більшості країн Східної Європи, як, приміром, Цивільний кодекс Республіки Молдова націлює на тлумачення договору без обмеження буквальним значенням понять, що використовуються (ст. 725).

14. Необхідні концептуальні зміни в доктрині та практиці приватноправового тлумачення в Україні, запровадження яких обґрунтовується за результатами роботи, мають найбільшу практичну значущість.

Важливим є висновок про необхідність гармонізації змісту низки юридичних конструкцій, закріплених у вітчизняному цивільному законодавстві, з відповідними моделями інтерпретації в руслі європейської правової традиції. Для цього варто імплементувати ті інтерпретаційні підходи, які є провідними в державах – членах ЄС.

З'ясовано, що до головних теоретико-цивілістичних засад такої європеїзації легальних конструкцій інтерпретації слід віднести встановлення логіко-змістовного зв'язку між: а) метатеоретичною (соціокультурною) конструкцією інтерпретації; б) відповідною загальною теоретико-правовою конструкцією, враховуючі основні її історичні форми; с) теоретичною конструкцією договірної інтерпретації, що містить стратегії тлумачення правових норм, правочинів та договорів; d) нормативними юридичними конструкціями, закріпленими в законодавстві європейських країн та ЄС, е) юридичною конструкцією креативного трактування, що потребує імплементатії до цивільного законодавства України, а також f) нормативними конструкціями, які мають бути відкориговані в процесі імплементатії нової парадигми інтерпретації.

До таких юридичних конструкцій, закріплених у чинному законодавстві України, віднесено, крім ст. 213, 637 та 1256 ЦКУ, де реалізовано модель пріоритетності буквального тлумачення змісту правочину, також конструкцію недійсності правочину (головним чином ст. 215, 216, 217), а також добросовісності як загального принципу тлумачення (переважно п. 6 ч. 1 ст. 3, ч. 2 ст. 8, ч. 1 та 5 ст. 12, ч. 1 та 4 ст. 13, ч. 2 ст. 232 ЦКУ).

Найбільш значущою для гармонізації цивілістичної доктрини договірного права України та доктрин контрактного права європейських країн є значення синхронізації тих понять, які безпосередньо пов'язані з креативним нормотворчим аспектом інтерпретації. До них необхідно віднести передусім такі: розсуд або дискреція (англ. *discretion*), конверсія (англ. *conversion*) або перетлумачення (англ. *re-interpretation*), а також суміжні терміни: новація (англ. *novation*; фран. *par la novation*), денатурація (англ. *denaturation*; нім. *Denaturierung*), адаптація (англ. *adaptation*), конвалідація (англ. *convalidation*), які складають терміносистему такої юридичної конструкції договірної інтерпретації, як *креативне трактування* (*creative treatment*).

Саме ці роздуми навколо уніфікованого лексикону інтерпретації правових актів наводять на необхідність розробки на матеріалах даної роботи енциклопедичного словника тезаурусного типу з європейського інтерпретаційного права з подальшим його оцифруванням як відповідної реляційної бази даних.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Монографії

1. Гайдулін О. О. Інститут інтерпретації (*ius interpretatio* = law of interpretation): методологічні засади цивілістичної теорії: монографія: у 2 т. Київ : Науково-дослідний інститут приватного права і підприємництва імені академіка Ф. Г. Бурчака НАПрН України, 2020. Т. 1. 453 с., Т. 2. 544 с.

Рецензія:

Омельченко А.В. Фундаментальна теоретико-цивілістична праця з проблематики правової інтерпретації в контексті євроінтеграції. *Часопис Київського університету права*. 2020. № 2. С. 511–512.

2. Гайдулін О. О. Європеїзація контрактного права : монографія. Київ : КНЕУ, 2012. 238 с.

3. Гайдулін О. О. Тлумачення правочинів в європейському контрактному праві та договірному праві України: порівняльний аналіз та шляхи зближення / Проблеми регулювання приватноправових відносин в умовах регіональних та глобальних трансформацій : монографія / За заг. ред. О. Д. Крупчана. Київ: Науково-дослідний інститут приватного права і підприємництва Національної академії правових наук України, 2012. С. 102–134.

4. Гайдулін О. О. Розділ І. Теоретико-правові та методологічні засади інтерпретації змісту Угоди про асоціацію з ЄС у контексті цивілізаційного вибору України / Адаптація національного законодавства відповідно до Угоди про асоціацію з Європейським Союзом. Наукова монографія. За загальною редакцією О. В. Кузьменко. Київ : Видавничий центр «Кафедра», 2019. С. 11–32, 40–86.

Статті в наукових фахових виданнях України

1. Гайдулін О. О. Концепція нового європейського *jus commune* та питання систематизації загальних принципів контрактного права. *Приватне право і підприємництво*. Збірник наукових праць. Вип. 10, 2011 р. Київ : Науково-дослідний інститут приватного права і підприємництва НАПрН України, 2011. С. 199–203.

2. Гайдулін О. О. Гармонізація правил тлумачення міжнародних правочинів: постановка проблеми. *Правове регулювання економіки*. Зб. наук. праць. Відп. ред. В. Ф. Опришко. Київ : КНЕУ. 2012. Вип. 11–12. С. 401–412.

3. Гайдулін О. О. Загальні засади тлумачення контрактів: теоретико-історичні аспекти [електронний ресурс]. *Часопис Академії адвокатури України*. Електронне наукове фахове видання. 2012. № 2. Режим доступу: <http://www.nbu.gov.ua/e-journals/Chaau/2012-2/content.html>

4. Гайдулін О. О. Судочинство по добрій совісті (*iudicia bonae fidei*) та нові інститути цивільного процесу у Стародавньому Римі: інтерпретація та рецепція [електронний ресурс] *Вісник Вищої ради юстиції*. Електронне наукове фахове видання. 2012. № 4. С. 160–166. Режим доступу: http://www.vru.gov.ua/visnyk_archive.

5. Гайдулін О. О. Інтерпретаційна практика в Стародавньому Римі та виникнення інституту договорів доброї совісті (*bonae fidei contractus*) [електронний ресурс]. *Часопис Академії адвокатури України*. Електронне наукове фахове видання. 2012.

№ 4(17). С. 1–5. Режим доступу: <http://www.nbuiv.gov.ua/e-journals/Chaau/2012-4/content.html>.

6. Гайдулін О. О. Тлумачення правочинів в європейському контрактному праві як особливий вид юридичної інтерпретації: компаративний аналіз [електронний ресурс]. *Часопис Академії адвокатури України*. Електронне наукове фахове видання. 2012. № 3. Режим доступу: <http://www.nbuiv.gov.ua/e-journals/Chaau/2012-3/content.html>.

7. Гайдулін О. О. Способи протидії зловживанню процесуальним правом: ефективність та пріоритети. *Приватне право і підприємництво*. Збірник наукових праць. Вип. 11, 2012 р. Київ: Науково-дослідний інститут приватного права і підприємництва НАПрН України, 2012. С. 68–71.

8. Гайдулін О. О. Тлумачення звичаєвих норм: нормативістський та історичний аналіз. *Університетські наукові записки*. Хмельницький ун-т управління та права. Хмельницький, 2012. № 4. С. 22–27.

9. Гайдулін О. О. Судочинство по добрій совісті (*iudicia bonae fidei*): історичні витоки та перспективи дослідження. *Вісник господарського судочинства*, 2012, № 6. С. 176–180.

10. Гайдулін О. О. Інтерпретація помилок у контрактному праві Стародавнього Риму. *Право України*. 2012. № 8. С. 327–333.

11. Гайдулін О. О. Зміна інтерпретаційних стратегій як рушійна сила доктрини права : історія і сучасність. *Право і безпека* : науковий журнал. № 1, 2013. С. 7–12.

12. Гайдулін О. О. Поняття юриспруденції та доктрини в контексті європейської правової культури: лінгвістичне та історичне тлумачення [Електронний ресурс]. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*. 2013. № 1. С. 13–19. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VKhnuvs_2013_1_4

13. Гайдулін О. О. Процесуальні засоби судочинства по добрій совісті (*iudicia bonae fidei*) у стародавньому Римі. *Вісник господарського судочинства*. №1, 2013 С. 98–104.

14. Гайдулін О. О. Призначення письмової форми контракту в цивільному праві Франції: дійсність чи тлумачення угоди? *Науковий вісник Ужгородського національного університету* : Серія :Право, Вип. № 21. Ч. II. Т. 1, 2013. С. 176–179.

15. Гайдулін О. О. Історичні витоки аналогії як способу правової інтерпретації *Наше право*. №1, 2013. С. 25–28.

16. Гайдулін О. О. Європеїзація контрактного права та його односистемна інтерпретація : право та економіка [електронний ресурс]. *Європейські студії і право*. Електронне наукове фахове видання. 2013. № 1 (7). С. 8–19. Режим доступу: <http://jmce.ukma.kiev.ua/sites/default/files/UESA-Journal-issue-7.pdf>.

17. Гайдулін О. О. Економічний аналіз європейського контрактного права (European contract law and economics). *Європейські перспективи*. №5, 2013. С. 145–149.

18. Гайдулін О. О. Інтерпретація переддоговірних відносин : доктрина та судова практика європейських країн і США. *Європейські перспективи*. № 6, 2013. С. 197–201.

19. Гайдулін О. О. Досвід доктринальної інтерпретації легальних понять: методологічний потенціал правової концепції традицій щодо аналізу відносин у військовій сфері. *Юридична наука*. № 7/2014. С. 7–19.

20. Гайдулін О. О. Досвід доктринальної інтерпретації легальних понять: правова терміносистема військових традицій. *Юридична наука*. № 8/2014. С. 7–21.

21. Гайдулін О. О. Римсько-правова доктрина *ius interpretatio*: генезис буквального тлумачення правових норм та юридичних фактів. *Правове регулювання економіки*. 2014. №14. С. 80–92.

22. Крупчан О. Д., Гайдулін О. О. Європеїзація приватного права як герменевтична проблема цивілістики: постановка питання інституалізації інтерпретаційного права. *Юридична Україна*. 2019. № 11. С. 21–30.

Статті у наукових періодичних виданнях інших держав та виданнях, які включено до міжнародних наукометричних баз

23. Gaydulín O.O. Interpretation of Contract: English-Ukrainian Convergent Parallels. *Legea și viața*. 2013. Nr 8 (2). P. 115–117.

24. Gaydulín O.O. The Literal Sense of Text and Common Sense in Context: The Contract Interpretations in Ukraine and other Countries. *Legea și viața*. 2013. № 9 (2). P. 104–107.

25. Гайдулін О. О. Інтерпретація джерел інституту електронних договорів: федеральне законодавство Німеччини. *Часопис Київського університету права*. 2015. № 3. С. 334–337.

26. Гайдулін О. О. Інтерпретація застосовуваного права європейськими арбітражами: розмежування базових понять. *Право України*. № 5/2016. С. 48–56.

27. Гайдулін О. О. Інтерпретація на основі здорового глузду в англійському прецедентному праві. *Часопис Київського університету права*. 2017. № 3. С. 28–32.

28. Гайдулін О. О., Козир Ю. Г. Доктринальні аспекти інституалізації електронної комерції: розмежування базових понять. *Часопис Київського університету права*. 2017. № 4. С. 99–101.

29. Krupchan, O. D., Haidulin, O.O., Kochyn, V.V., Bernatskyi, M.V., Kochyna, K.A. Economic activity of legal entities: Elimination of the dualism of legal regulation in the context of convergence with european private law. *Asia Life Sciences*, 2020, (1), P. 1–19.

30. Гайдулін О. О. Загальні та галузеві теорії права в міжнародному правовому дискурсі. *Часопис Київського університету права*. 2021. № 1. С. 311–314.

Праці апробаційного характеру

1. Гайдулін О. О. Природно-правові витоки міжнародного арбітражу: римсько-правова ретроспектива / Міжнародний арбітраж в Україні та світі: доктрина і практика (м. Київ, 9 грудня 2010 року): наук.-практ. круглий стіл: Збірник матеріалів круглого столу. Київ : НДІ приватного права і підприємництва НАПрН України, 2010. С. 10–15.

2. Гайдулін О. О. Основні напрями та засоби зближення приватного права країн – членів ЄС: стан та перспективи розвитку / Пан'європейська кодифікація приватного права та її вплив на кодифікацію цивільного законодавства України: збірник наукових праць. Київ: НДІ приватного права і підприємництва НАПрН України, 2010. С. 65–75.

3. Гайдулін О. О. Тлумачення договорів доброї совісті (*bonae fidei contractus*) у римському контрактному праві. *Юридична наука*. Науковий юридичний журнал. № 4–5/2011. С. 36–43.

4. Гайдулін О. О. Правила тлумачення правочинів у контрактному праві європейських країн: компаративно-правовий аналіз. *Юридична наука*. № 8/2012. С. 28–35.

5. Гайдулін О. О. Римсько-правова концепція гуманістичної або доброзичливої інтерпретації (*benigna interpretatio*) та її рецепція в цивільне право України (до проблеми європеїзації через рецепцію) / Удосконалення механізмів захисту цивільних прав в умовах реформування цивільного законодавства в європейських країнах : збірник наукових праць / За ред. О. Д. Крупчана, Ю. В. Білоусова. Київ : НДІ приватного права і підприємництва НАПрН України, 2012. С. 33–38.

6. Гайдулін О. О. Міжнародна та європейсько-правова уніфікація та гармонізація принципів і правил інтерпретації правочинів: висновки для українського законодавця. *Юридична наука*. № 9/2012. С. 120–126.

7. Гайдулін О. О. Зміст контрактів: англійські юридичні поняття та досвід їх інтерпретації. *Юридична наука*. № 8/2013. С. 101–107.

8. Гайдулін О. О. Як порозумітися з Європою? (досвід інтерпретації тексту угоди про асоціацію ЄС – Україна). *Юридична наука*. № 10/2013. С. 118–126.

9. Гайдулін О. О. Інтерпретація добросовісності як граничної характеристики правосуб'єктності в Стародавньому Римі / Актуальні проблеми юридичної науки – 2012 : матеріали міжнародної науково-практичної конференції [«Актуальні проблеми юридичної науки – 2012»], (Київ, 14 грудня 2013 р.) / за заг. ред. В. К. Матвійчука, Ю. В. Нікітіна, М. І. Карпенка. Київ, 2013. С. 18–22.

10. Гайдулін О. О. Європейське контрактне право (спеціальна частина): курс лекцій. Київ : КНЕУ, 2015. 417 с.

11. Гайдулін О. О. Історичний і системний способи тлумачення в римському приватному праві: ідейні витoki та застереження щодо рецепції. *Правове регулювання економіки* : збірник наукових праць / М-во освіти і науки України ; Держ. вищий навч. закл. «Київський нац. екон. ун-т ім. В. Гетьмана», Юрид. ф-т ; голов. ред. О. В. Солдатенко. Київ, 2015. № 15. С. 150–157.

12. Гайдулін О. О. Інтерпретація застосовуваного права європейськими арбітражами / Матеріали III Международных арбитражных чтений памяти академика Побирченко И. Г. «Применимое право в международном коммерческом арбитраже». Практика применения Венской конвенции о договорах международной купли-продажи товаров». Сб. докладов. МКАС и МАК при ТПП Украины. 2016. С. 97–105.

13. Гайдулін О. О. Європейське приватне право у культурному хронотопі: досвід застосування методу інтерпретивізму / Матеріали круглого столу «Філософсько-правова концепція правового простору», м. Тернопіль, 18 березня 2016 року. Тези наукових доповідей. Тернопіль ТзОВ «Терно-граф», 2016. С. 174–176.

14. Gaydulín O. O. New concepts in Europeazation of private law after the 2016 Brexit referendum: some experience in interpretation of law. *Правове регулювання економіки* Зб. наук. праць. Відп. ред. А. М. Колодій. Київ : КНЕУ. 2017. Вип. 16. С. 223–230.

15. Гайдулін О. О., Худoley В. Ю., Шаркова І. М. Прецедентне право Європейського суду з прав людини щодо захисту прав уразливих верств населення : навч. посіб. Харків : ФОП Лисенко І.Б., 2018. 300 с.

16. Гайдулін О. О. Дискреційний метод у військовому праві: межі законодавчої врегульованості відносин у секторі безпеки та оборони / Державне регулювання у

секторі безпеки та оборони : збірник матеріалів круглого столу (Київ, 30 жовтня 2019.). Київ : ЦП «Компринт», 2019. С. 46–50.

17. Гайдулін О. О. Філософія права. Європейські парадигми праворозуміння : підруч. Київ : НУОУ імені Івана Черняхівського, 2019. 436 с.

18. Гайдулін О. О. Система критеріїв цивілістичної інституціоналізації: від пострадянської до загальноєвропейської моделі систематизації приватного права / Наближення законодавства України до права Європейського Союзу в контексті Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом: Збірник матеріалів міжнародної науково-практичної конференції (9 грудня 2019 року) / ред. кол.: Кузьменко О.В., Чорна В.Г. Київ: Видавничий центр «Кафедра», 2019. С. 8–13.

19. Гайдулін О. О. Філософсько-праксеологічний вимір парадигмально-герменевтичного методу: від інтерпретаційного розсуду до дискреції саморегулювання / Приватноправові принципи регулювання суспільних відносин: досвід ЄС та України. Збірник наукових праць за матеріалами науково-практичного «круглого столу» (в рамках XIV Всеукраїнського фестивалю науки, 15 травня 2020 року м. Київ). Київ: НДІ приватного права і підприємництва імені академіка Ф. Г. Бурчака НАПрН України, 2020. С. 49–60.

20. Гайдулін О. О. Інтерпретаційні повноваження Конституційного Суду України: нормативне чи казуальне тлумачення / Судова влада в системі стримувань та противаг демократичного суспільства: компаративна теорія і практика: матер. Всеукр. наук.-практ. конф. (15 січня 2021 р.) / ред. кол.: Ф. П. Шульженко та ін. Київ: Юрінком Інтер, 2021. С. 21–25.

АНОТАЦІЯ

Гайдулін О. О. Інститут інтерпретації (тлумачення) в європейському контрактному праві: теоретико-цивілістичні засади. – На правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук за спеціальностями: 12.00.01 – теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень та 12.00.03 – цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право. – Національна академія внутрішніх справ, Київ, 2021.

Дисертація присвячена викладенню теоретико-цивілістичних основ, які повинні бути фундаментом розробки нової загальної теорії інтерпретації. Передбачається, що така теорія стане базовою системою ідей конвергенції приватного права, зокрема європеїзації договірної права.

У дисертації розроблена теоретична модель інтерпретаційного права в системі договірної права, зокрема, узагальнені основні компоненти цього правового інституту: (1) інтерпретаційна система, яка базується на одній з трьох «стратегій інтерпретації»: об'єктивізм, суб'єктивізм, холізм; (2) інтерпретаційна ситуація, до складу якої належать: (а) інтерпретаційні відносини; (б) правовий конфлікт інтерпретацій; (с) контекст договірної інтерпретації; (3) метод правового регулювання як системна єдність імперативного, диспозитивного та дискреційного цивілістичних методів при провідній ролі дискреції та аналогії права; (4) система загальних принципів та норм-правил інтерпретації права; (5) правові засоби інтерпретації.

Ключові слова: правова герменевтика, інтерпретаційне право, статутне тлумачення, договірне тлумачення, розсуд, добросовісність.

АНОТАЦИЯ

Гайдулин А. А. Институт интерпретации (толкования) в европейском контрактном праве: теоретико-цивилистические начала. – На правах рукописи.

Диссертация на соискание ученой степени доктора юридических наук по специальностям: 12.00.01 – теория и история государства и права; история политических и правовых учений та 12.00.03 – гражданское право и гражданский процесс; семейное право; международное частное право. – Национальная академия внутренних дел, Киев, 2021.

Диссертация посвящена изложению теоретико-методологических основ, которые должны быть фундаментом разработки новой цивилистической теории интерпретации. Предполагается, что такая теория станет базовой системой идей конвергенции частного права.

В диссертации разработана теоретическая модель интерпретационного права в системе договорного права, в частности обобщены основные компоненты этого правового института: (1) интерпретационная система, которая базируется на одной из трех «стратегий интерпретации»: объективизме, субъективизме, холизме; (2) интерпретационная ситуация, в состав которой входят: (а) интерпретационные отношения; (б) правовой конфликт интерпретаций; (с) контекст договорной интерпретации; (3) метод правового регулирования как системное единство

императивного, диспозитивного и дискреционного цивилистических методов при ведущей роли дискреции и аналогии права; (4) система общих принципов и норм-правил интерпретации права; (5) правовые средства интерпретации.

Ключевые слова: правовая герменевтика, интерпретационное право, статутное толкование, договорное толкование, усмотрение, добросовестность.

SUMMARY

Gaydulin O. O. Interpretation in European Contract Law: theoretical and civilistic framework. – Manuscript copyright.

A thesis for the degree of Doctor of Science of Law in specialties: 12.00.01 – theory and history of state and law; history of political and legal studies and 12.00.03 – Civil Law and Civil Process; Family Law; International Private Law. – National Academy of Internal Affairs, Kyiv, 2021.

The dissertation presents theoretical and civilistic frameworks to be taken as a basis of a new general interpretation theory elaboration. Such theory is anticipated to become the basic system of ideas of private law convergence, in particular Europeanization of contract law, through the coordination of the national legal interpretation institutes.

According to the concept presented in the dissertation, the system of common methods is formed on the basis of triunique philosophy: philosophical hermeneutics, philosophy of common sense and post-modernism doctrine of the European legal interpretivism.

A special methodology is presented as a systemic unity: dogmatic method, comparative method and paradigm hermeneutic method of private law, operating three basic techniques: paradigm reconstruction, discretion and modeling (structuring).

Among the applied methods the most efficient are as follows: logical linguistic and sociological methods of content-related document studying and content-analysis.

Assessment of this methodology is presented in the separate chapter which is based on the results of elaborating concept of interpretation institute of European contract law.

At the empirical stage of the study, operationalization of the notions *interpretatio* and *interpretation* was carried out. As a result, two terminological systems were built: (1) *Ius interpretatio* system as a logical and semantic model of the Roman institute of legal interpretation reconstruction; (2) The *law of interpretation* system as a framework of the model of the forming legal institute of interpretation.

There is a special interest in the experience of historical reconstruction of Roman legal institute *ius interpretatio* and technologies of good-faith interpretation (*bonae fidei interpretatio*).

In the dissertation and several previous publications, theoretical model of Law of Interpretation in Contract Law system was developed, in particular, main components of this legal institution were generalized.

1. *Interpretational system* is based on one of three "interpretation strategies": objectivism, subjectivism, or holism, and contains specific approaches to interpretation (interpretation methodology) and appropriate methods of interpretation. It appears that the choice of strategy and system of interpretation is the matter of solving the initial meta-interpretive question.

2. *Interpretation situation* which includes: (1) interpretative relations, which must be individualized; (2) legal conflict of interpretations or conflict over the choice of interpretative system, which is the main material content of these relations; (3) the context of contract interpretation, which includes: (a) factual context and (b) sociocultural context.

3. *Method of legal regulation* as a systemic unity of (a) imperative, (b) dispositive and (c) discretionary civil methods, where the lead role is played by discretion (self-regulation) and analogy of law. Coherence (logical and substantive mutual correspondence) of methods of legal interpretation, special scientific research methods and methods of legal regulation of interpretive law were established.

4. *System of general principles and norms-rules of law interpretation*. The main systemic role is played by the principles of law, which are represented in the following hierarchy: (1) universal social and moral-cognitive principles: good in its opposition to evil, public good, social harmony, common sense etc; (2) general legal principles of freedom, reasonableness, justice and good faith; (3) civil law principles of privacy, dispositiveness and legal equality of the parties, autonomy of will; (4) principles of contract law: contractual freedom, equality of the parties, non-abuse of subjective rights etc; (5) special principles of interpretation, which are represented by many principles, among which the principles of good faith interpretation, the synthetic interpretation of the EU acquis and the EU Principle of Consistent Interpretation.

5. *Legal means of interpretation*, which are erroneously considered to be norms-rules of interpretation. For example, such instruments constitute the content of *Interpretation Acts* adopted in most common law countries. These instruments are classified into such groups: (a) constituent norms, (b) norms-definitions, (c) norms-principles.

Main results of the depth applied research are aimed to provide better understanding of the subject of dissertation based on the hermeneutic civilistic methodology presented in the following areas: (1) interpretation of the pre-contractual acts for identifying the offer acceptance in the European contractual law; (2) approaches to the interpretation of the legal norms regulating the contract forms and their Europeanization; (3) the substance of contracts based on the interpretation law of the European countries: unification and harmonization; (4) identification of the contracts invalidity in the process of their interpretation under the norms of private law of European countries and EU; (5) interpretation of acts of the contractual performance under European private law.

The proposals stemming from this work were directed to solve the praxeological problems of the legal interpretation efficiency in the context of Ukrainian private law Europeanization.

As a result some proposals on the amendments to the current civil laws based on the results of researching the interpretation methodology, its assessment and implementation were put forward.

Keywords: legal hermeneutics, law of interpretation, statutory interpretation, contractual interpretation, discretion, good faith.